HITLERS Derde Rijk

Nummer 28

Alle verschrikkelijke geheimen onthuld

Winteroorlog
Overleven aan het Oostfront

Ardennenoffensief
Hitlers laatste gok

Pétain en Laval
De held en de sjacheraar

Nazi's en de kerk
Een eigen kruis

Hitler en Churchill
Geduchte vijanden

HITLERS Derde Rijk

Deel 28 Inhoud

Geheim Hitler-archief 157 t/m 162
Hitler en Churchill; dodelijk duel

Hitlers Oorlogsapparaat 187 t/m 192
Oorlog tegen de winter

In het Derde Rijk 171 t/m 176
De nazi's en de kerk; een eigen kruis

Hitlers Handlangers 107 t/m 110
Pétain/Laval

Nazi Verschrikkingen 151 t/m 156
Dora-Mittelbrau

Hitlers Veldslagen 215 t/m 222
Ardennenoffensief; strijdend ten onder

Hitlers Oorlogsapparaat 193 t/m 198
Nachtjagers; elektronische strijders

Nazi-Symbolen 111 t/m 114
Nazi-media

A tot Z van het Derde Rijk 121 t/m 124
Strasser, Gregor en Otto - Thyssen, Fritz

Fotoverantwoording:
Geheim Hitler-archief 157-162: Aerospace Publishing, Aerospace, AKG London. **In het Derde Rijk 171-176:** AKG, Süddeutscher Verlag, Topham Picturepoint, Popperfoto, Aerospace. **Hitlers Handlangers 107-110:** Aerospace, Topham. **Nazi Verschrikkingen 151-156:** James Baker, US Holocaust Memorial Museum, Donald S. Robinson/USHMM, Stuart Denenberg/USHMM, National Archives/USHMM, Nina Contino/USHMM, US Army/National Archives, Erwin Haase/USHMM, Michael Mumma/USHMM, Donald J. Fitzpatrick, Rolf Drucker/USHMM. **Hitlers Veldslagen 215-222:** Aerospace, Süddeutscher. **Hitlers Oorlogsapparaat 187-192:** Aerospace, AKG. **Hitlers Oorlogsapparaat 193-198:** Aerospace. **Nazi-symbolen 111-114:** Aerospace. **A-Z 121-124:** Aerospace, AKG, Topham, Süddeutscher.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt in welke vorm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Midsummer Books Ltd. en Maxwell B.V. Alle rechten voorbehouden. Deze uitgave mag niet in gewijzigde vorm of tegen een hogere prijs dan de aanbevolen verkoopprijs uitgeleend, wederverkocht, verhuurd of op andere wijze op commerciële basis aangeboden worden.

© 2002 Maxwell B.V.
© 2001 Midsummer Books
Brightstar Publishing plc. 2001

Hitler en Churchill

Boven:
Winston Churchill was vastbesloten om Hitler en zijn regering omver te werpen. "Als Hitler de hel binnenviel," zei hij, "dan zou ik in ieder geval een aanbeveling doen bij de duivel."

Adolf Hitler werd verteerd door haat. Hij haatte de communisten, de joden, de Pruisen en de kerk. Maar bovenaan de lijst van mensen die hij verachtte, stond Winston Churchill.

Dodelijk duel

In de zomer van 1940 heersten charismatische en onverzettelijke leiders aan beide zijden van het Kanaal. Hun duel zou tot het eind van de oorlog duren.

Onder:
Na een aantal zware ziektes en jaren van dolen in de politieke wildernis groeide Winston Churchill uiteindelijk uit tot een van de meest gerespecteerde leiders van Groot-Brittannië. Zijn absolute weigering om te onderhandelen na de Duitse verovering van Frankrijk weerspiegelde zijn vastberadenheid om Hitler en zijn legers te verslaan.

HITLER WILDE eigenlijk geen oorlog met Groot-Brittannië. Hij was bereid om in onderhandeling te treden om bepaalde concessies te bewerkstelligen, zoals hij in München deed. Hij aanvaardde de mogelijkheid van een nieuw Engels-Duits conflict, maar waar hij zijn leven wijdde aan de vernietiging van het communistische Rusland en hij stond te popelen om de Duitse rekening met Frankrijk te vereffenen, had hij er helemaal geen behoefte aan om het Britse rijk te ontmantelen. Hij zag het Britse rijk eerder als een bolwerk van arische heerschappij in grote delen van Afrika en Azië. Zijn beeld van hoe de Britten in India heersten, vormde het model voor zijn beoogde Duitse rijk in Rusland.

Verrast door de Britse oorlogsverklaring vanwege Polen, stuurde Hitler zijn legers op 10 mei 1940 naar het Westen. Zijn generaals gingen ervan uit dat de campagne meer dan 12 maanden zou duren; de jonge pantsercommandanten hoopten met hun Blitzkrieg-methoden sneller resultaat te boeken. Niemand hield echter rekening met een overwinning binnen zes weken.

Na de overwinning in 1945 waren er in Groot-Brittannië jarenlang geen kritische geluiden te horen over de beslissing van Prime Minister Winston Churchill om door te vechten na de val van Frankrijk. De slag om Engeland was een keerpunt in het verloop van de Tweede Wereldoorlog en blijft bepalend voor de Britse houding ten opzichte van Europa. Wat dacht Hitler eigenlijk toen hij in juni 1940 met zijn vredesvoorstel kwam? Wist hij zo weinig van Groot-Brittannië en het Britse volk?

Hitlers kennis van Groot-Brittannië was inderdaad beperkt. Hetzelfde gold voor zijn strijdkrachten: noch de Führer, noch de Luftwaffe hadden enig idee van de productiecijfers van de Britse vliegtuigindustrie. Maar de afgelopen jaren hebben historici met andere ogen naar zijn vredesaanbod gekeken. Wie de rol van Churchill bij de ondergang van Hitler wil bestuderen, dient zich ten eerste te realiseren dat het een wonder is dat Winston Churchill in mei 1940 nog in leven was. Hij overleefde een aantal levensbedreigende aanvallen van longontsteking waardoor hij al voor de oorlog had kunnen komen te overlijden en waardoor hij ook de geschiedenis zou zijn ingegaan als de zoveelste mislukte politicus, net zoals zijn vader. Helaas voor Hitler, en gelukkig voor de rest van de wereld, bleef Churchill steeds weer in leven.

FANTASIE EN REALITEIT

Hitler toonde zijn leiderschapskwaliteiten voor het eerst tijdens een evenement waarbij de Boerenoorlog werd nagespeeld. Hierbij waren de Boeren de 'goeden'. Churchill vestigde zijn internationale roem juist

tijdens deze oorlog, door uit een gevangenenkamp te ontsnappen nadat hij door de Boeren was gevangen genomen bij een overval op een gepantserde trein. Hij werkte toen als journalist, maar had al gevochten aan de noordwestgrens van India en had met de 21st Lancers gestreden in de slag om Omdurman in 1899. Enige tijd voordat hij dertig werd, ging hij in de politiek. Hij wist zich ongekend snel op te werken en was in 1914 al 'First Lord of the Admiralty'. Na de campagne bij Gallipoli, die hij ondanks de tegenstand van de militairen had weten door te drukken, stortte zijn reputatie weer even hard in.

Churchill was naar de politieke wildernis verwezen toen Hitler aan de macht kwam. Hij wisselde van partij (iets wat meestal een zeer slechte beslissing is in de Britse politiek) en hij handicapte zichzelf nog extra door zijn fervente loyaliteit aan Edward VIII tijdens en na de constitutionele crisis waarbij de koning in 1936 de troon aan zijn broer moest afstaan. Bovendien week Churchills visie op Hitler en Duitsland af van het gangbare beleid van 'appeasement' (verzoeningspolitiek) dat werd aangehangen door de Britse politieke elite, maar dat ook zeer populair was onder de kiezers. Desondanks bleef Churchill, met steun van een aantal gewone Lagerhuisleden en verscheidene militaire contacten, binnen en buiten het parlement zijn visie verdedigen. Eind 1930, toen Groot-Brittannië zich begon te herbewapenen, werd hij in het gelijk gesteld. Hitler had veel krediet opgebouwd met zijn crisispolitiek, maar werd nu algemeen als onbetrouwbaar beschouwd. Maar hetzelfde gold voor Churchill.

ZWEVENDE POLITICUS

Eerst Conservatief, toen Liberaal, nu weer Tory: de partijtop wist niet of ze op Churchills partijloyaliteit konden vertrouwen en waren bang voor wat hij zou doen als hij werd geïnstalleerd in Downing Street. Dit was de man die verantwoordelijk was geweest voor de nederlaag bij Antwerpen in 1914, het debacle bij Gallipoli en die met zware slagkruisers Dublin had willen bombarderen tijdens de Ierse opstand. Churchill werd Prime Minister op de dag dat Hitler zijn offensief in het Westen startte. Neville Chamberlain werd uit het Lagerhuis verjaagd na een verhit debat over het debacle in Noorwegen - een operatie waarvoor Churchill (die opnieuw First Lord of the Admiralty was) grotendeels verantwoordelijk was geweest. De gekozen opvolger van Chamberlain was zijn minister voor buitenlandse zaken, Lord Halifax. Hij maakte plaats voor Churchill, omdat hij aanvoelde dat hij deze functie (nog) niet aankon. Slechts weinig mensen geloofden op dat moment dat Churchill het lang vol zou houden op Downing Street 10.

Een paar weken later stond het Britse leger op het punt om zich te laten evacueren uit Frankrijk. Het kabinet besprak of men moest starten met vredesbesprekingen, waarbij Halifax er bij zijn collega's op aandrong om via Mussolini te gaan onderhandelen. Churchill wilde echter niets horen van compromissen. "Als deze lange eilandhistorie van ons dan toch moet eindigen," sprak hij, "laat het dan pas gebeuren als elk van ons stikkend in zijn eigen bloed op de grond ligt". Later hield hij op de radio een toespraak met dezelfde boodschap.

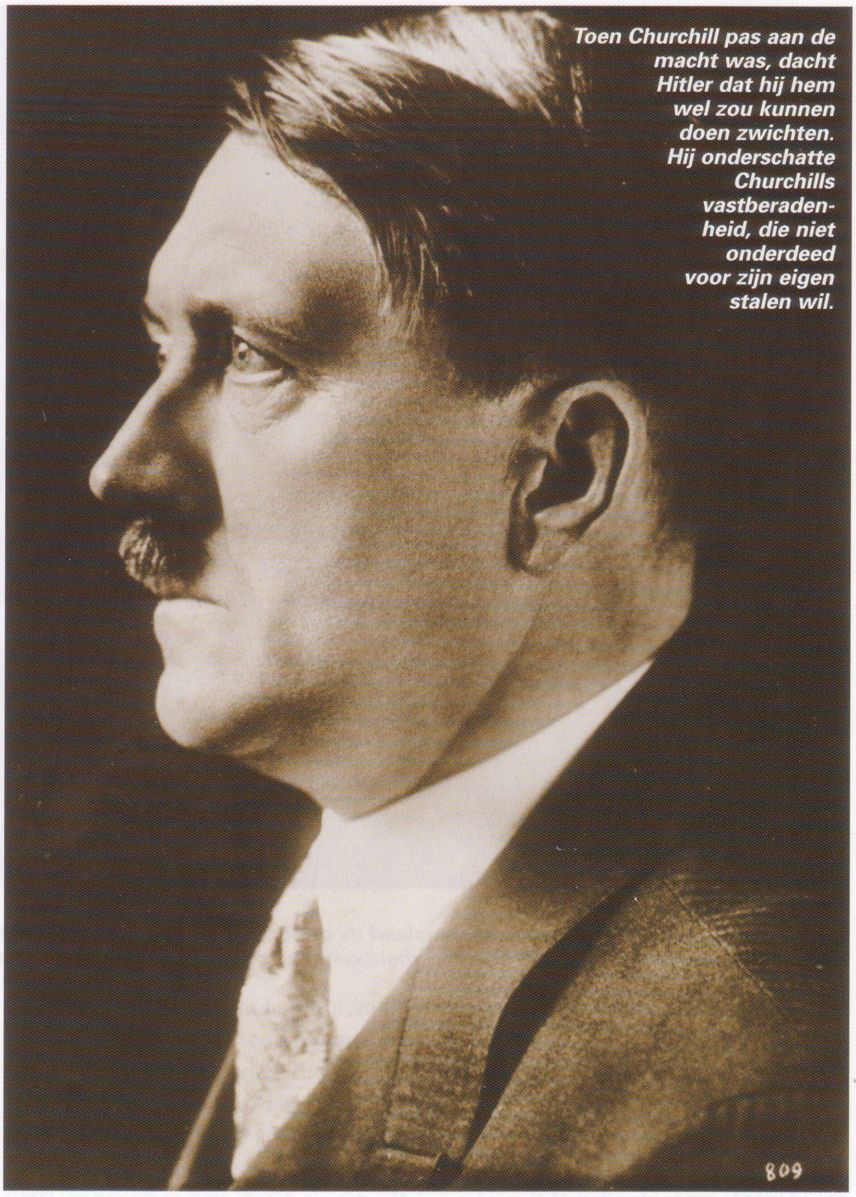

Toen Churchill pas aan de macht was, dacht Hitler dat hij hem wel zou kunnen doen zwichten. Hij onderschatte Churchills vastberadenheid, die niet onderdeed voor zijn eigen stalen wil.

GEVECHT OP LEVEN EN DOOD

Toen er een invasie in Groot-Brittannië dreigde, bereidde Churchill zich erop voor naar zijn equivalent van de Führerbunker uit 1945 te verhuizen: een ondergronds communicatiecentrum in Neasden, in

Boven:
Toen het steeds duidelijker werd dat Duitsland de oorlog zou verliezen, raakte Hitler steeds meer vervreemd van de realiteit. Hij was overtuigd van zijn eigen onfeilbaarheid en sloeg de adviezen van zijn generaals in de wind.

het noorden van Londen. Het lijdt weinig twijfel dat hij vastberaden was zijn huid duur te verkopen: hij bracht ook zijn eigen verzameling vuurwapens over naar de bunker.

In 1940 was Churchill een veel meedogenlozer leider dan Hitler. Het Duitse volk zou pas twee jaar later worden geconfronteerd met strenge rantsoenering; de economie bleef gericht op 'kanonnen en boter': de productie van consumentengoederen daalde slechts met 2% na 1939. De Britten moesten zich instellen op 'blood, toil, tears and sweat': het volk moest overleven op worteltaart, gepoederde eieren en recepten waardoor de reputatie van de Britse keuken voor de komende 50 jaar volledig bedorven werd. Churchill zelf was half-Amerikaans. Hij besefte dat hij zonder hulp van de VS weinig kans zou hebben om Duitsland te verslaan. De herinneringen aan de ineenstorting van Rusland tijdens de Eerste Wereldoorlog, en de manier waarop ze hun bondgenoten tijdens die oorlog in de steek lieten, lagen nog vers in zijn geheugen. En Churchill had in 1919-20 bijzonder fel gereageerd door Britse troepen uit te zenden om de bolsjewistische revolutie neer te slaan. Churchill startte met wat zou uitgroeien tot een warme correspondentie met president Roosevelt die de verkiezingen in 1940 had gewonnen en daarbij had gezworen dat hij zich buiten de oorlog zou houden. Met de Amerikaanse publieke opinie in het achterhoofd gaf Churchill opdracht voor de meest beruchte Britse actie van de Tweede Wereldoorlog: de aanval op de Franse marine in de havens in Noord-Afrika. De Britse admiraals, die bijna een compromis hadden gesloten met hun Franse tegenhangers, kregen opdracht de gesprekken te staken en het vuur te openen. Alleen in Alexandrië werden de Fransen zonder bloedvergieten overmeesterd. In Frans Algerije leidde de aanval tot een slachtpartij waarbij meer dan 1.500 Fransen werden gedood. Deze meedogenloze, onverwachte verandering van strategie gaf aan dat Groot-Brittannië zich nergens door zou laten weerhouden. Een gunstige bijkomstigheid ervan was dat dit ervoor zorgde dat Churchills oorlogskabinet zich achter hun nieuwe leider schaarde.

In het najaar van 1940 was er geen sprake meer van dat Halifax en zijn aanhangers Churchill konden verjagen, nu het kabinet bereid was om Hitler aan te pakken. De komende 18 maanden was er vrijwel geen oppositie tegen Churchill, en zelfs daarna werd een motie van afkeur in de House of Commons in juni 1942 afgewezen met 475 stemmen tegen en slechts 25 voor (en 40 onthoudingen). De val van Singapore was opgevolgd door een volgende ronde nederlagen in Noord-Afrika, met als climax het verlies van Tobroek.

Als bevelvoerder kon Churchill even onvoorspelbaar zijn als Hitler. Zo drong hij er op de vooravond van D-Day bijvoorbeeld op aan dat er alternatieve plannen moesten worden voorbereid voor een landing in Noorwegen. Hij was huiverig voor de landingen in Normandië, en wist op sluwe wijze voor elkaar te krijgen dat het Amerikaanse leger in 1942 Noord-Afrika introk en in 1943 Italië

Hierboven:
In tegenstelling tot Hitler, luisterde Churchill meestal wel naar zijn generaals en liet hij zich door hen over strategie adviseren. In het door Frankrijk bestuurde Algerije liet hij zien dat hij meedogenloos kon zijn, maar hij bleef rationeel en liet zich niet afhouden van zijn streven om de eindoverwinning te behalen.

binnenviel. De oorlog had wellicht heel wat eerder beëindigd kunnen worden als de Amerikanen in 1943 hun plannen voor een aanval via het Kanaal, die moest samenvallen met de slag om Koersk, hadden doorgezet. Maar Churchill had, evenals de meeste van zijn generaals, tijdens de Eerste Wereldoorlog als infanterist in Vlaanderen in de loopgraven gevochten. Ze wisten wat het kostte om de Duitsers te verdrijven uit een positie die ze per se wilden vasthouden en ze betwijfelden of Groot-Brittannië of de landen van het Gemenebest die prijs twee keer tijdens één generatie konden opbrengen.

KOPPIG MAAR VATBAAR VOOR REDE

De grootste kwaliteit van Churchill was dat hij uiteindelijk toegaf aan zijn generaals, zij het niet altijd even elegant. "Je moet minstens een keer per maand een fiks meningsverschil hebben met Winston" vertrouwde Field Marshal Sir Alan Brooke een collega toe. Hitler daarentegen wilde zelfs voor de kleinste details nog zelf de beslissing nemen en in 1944 was het zelfs zover gekomen dat zijn commandanten geen enkele vrijheid tot handelen meer over hadden. Zowel Churchill als Hitler waren nachtmensen, maar Churchill was de enige die daarbij ook echt werk verzette. Beiden waren begaafde redenaars, hoewel Churchill daarvoor veel meer zijn best moest doen dan Hitler, die zijn talent van nature had meegekregen. Churchill oefende zijn publieke optredens zeer nauwgezet. Hij vond, soms terecht, dat het geen probleem was om acht uur uit te trekken voor het voorbereiden van een 'spontane' toespraak van slechts tien minuten na een diner. Hitler oefende ook, maar zijn beste redevoeringen waren een mengeling van uitgeschreven teksten en improvisatie, gebaseerd op zijn vermogen de stemming van zijn publiek haarfijn aan te voelen.

GEEN OVERGAVE

Het is zeer waarschijnlijk dat als Churchill in mei 1940 niet aan het hoofd van de Britse regering had gestaan, Groot-Brittannië en Duitsland een vredesovereenkomst hadden getekend. De Führer wilde zo snel mogelijk Rusland aanvallen en had nog geen plannen voor het vernietigen van het Britse rijk. Nadat hij de zomer van 1940 en de slag om Engeland overleefde, probeerde Churchill Amerika bij de oorlog te betrekken. Eind 1941 had hij het zover dat de US Navy in het noorden van de Atlantische Oceaan in feite al in de oorlog verwikkeld was. Hitler was hier zo kwaad over dat hij geen moment twijfelde om de VS de oorlog te verklaren na de Japanse aanval op Pearl Harbor - een beslissing die Duitsland de oorlog zou kosten.

OORLOGS LEIDERS

Of hij zich nu aan het front bevond, of vele kilometers erachter (wat meestal het geval was), Hitler wilde zoveel mogelijk alles zelf beslissen. Soms was zijn onbuigzaamheid een voordeel, omdat er maar weinig bevelvoerders waren die ongehoorzaam aan de Führer durfden te zijn door tegen zijn bevel in terug te trekken. Aan het eind van de oorlog hadden de strategieën die Hitler in zijn hoofdkwartier bedacht echter nog maar weinig te maken met de feitelijke situatie aan het front. Deze tegenstelling droeg bij aan de Duitse nederlaag.

Hierboven:
In Compiègne viert Hitler zijn overwinning op de verachte Fransen. Door het succes van de Wehrmacht in 1940 werd hij heerser over West-Europa en raakte hij overtuigd van zijn eigen genie en van zijn 'directe' strategische aanpak.

Hieronder:
Ook Churchill kon eigenwijs zijn en was soms te zeer gefixeerd op zijn eigen voorkeursstrategieën, maar hij weersprak zijn generaals alleen als het belangrijke beslissingen betrof. Hij zag in dat de mensen die zich aan het front bevonden in een betere positie waren om leiding te geven aan de troepen en mengde zich hier niet in.

Toen de Duitsers de Sovjet-Unie in de zomer van 1941 binnenvielen, dachten ze het karwei snel te zullen klaren en in eerste instantie leek dit ook bewaarheid te worden. Maar toen de Russische winter aanbrak, bleek hoe slecht de invasiemacht was voorbereid op het barre klimaat en veranderde hun niet-aflatende reeks successen in een bitter gevecht om te overleven.

Oorlog tegen de winter

Iedereen die in Rusland wil vechten mag één ding niet vergeten: gedurende eenderde van het jaar is niet het Russische leger de grootste tegenstander, maar de Russische winter.

IN man-tegen-man-situaties waren de Duitse soldaten het effectiefst tijdens de Tweede Wereldoorlog, en de manschappen van de Waffen SS waren, in ieder geval in de begindagen, de hardste van allen. Door het strenge selectieproces waren de SS-rekruten zonder uitzondering superfit, en dankzij hun bijna religieuze geloof in Adolf Hitler en de nazi-partij werden ze tot inspanningen gedreven die andere, minder gemotiveerde soldaten niet konden opbrengen. Ze waren even fanatiek als hun Japanse tegenhangers, maar in tegenstelling tot de Japanners gingen ze niet zover dat ze klakkeloos zelfmoord wilden plegen.

Door deze instelling, gekoppeld aan de aangeboren Duitse militaire kwaliteiten, wist de SS een belangrijke rol te spelen bij de Duitse overwinningen. Hieraan was natuurlijk ook een schaduwzijde, omdat fanatisme gemakkelijk voor verkeerde doelen kan worden aangewend. Tijdens de periode van het Derde Rijk waren er dan ook zeer veel

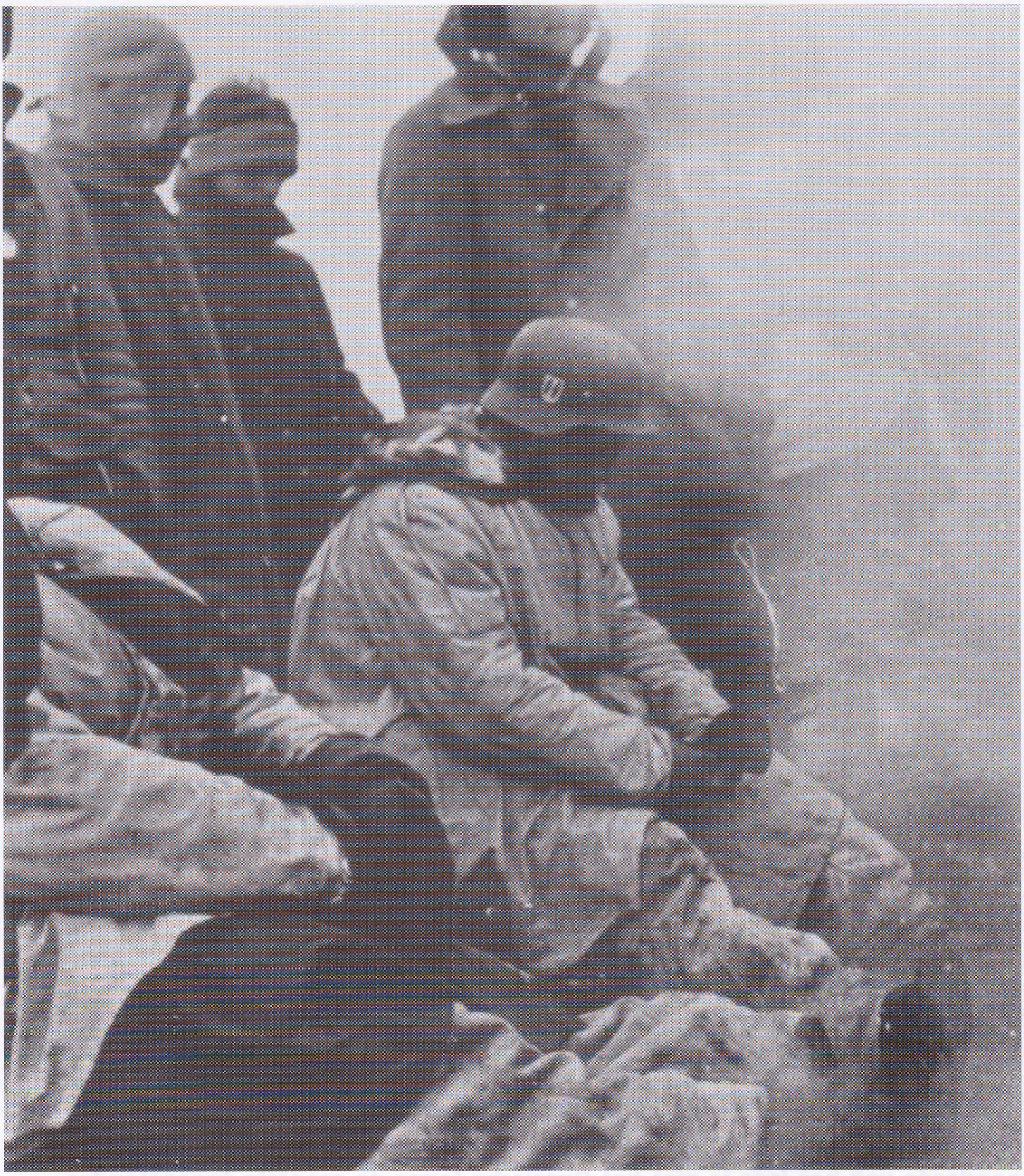

Boven:
SS-ers verzamelen zich rond een vuur. Hoewel ze slecht waren uitgerust voor het weer, konden de Duitse troepen toch blijven vechten ondanks de sneeuw. Het aantal mannen dat door bevriezing en door blootstelling aan de kou werd uitgeschakeld was echter verbijsterend hoog.

kwaadwillende figuren die de SS misbruikten voor hun eigen verdorven overtuigingen. Terwijl diverse eenheden hard maar eerlijk bleven, waren er evenveel andere die zich aan de ergste misdaden overgaven.

GEEN GENADE

De moeilijkste campagne voor de SS en voor het Duitse leger speelde zich af aan het Oostfront. Na de Duitse successen in de zomer van 1941, veranderde de oorlog in Rusland in een uitputtingsslag, waarbij geen van beide partijen zich veel gelegen liet liggen aan de 'oorlogsethiek'. Enorme legers stonden tegenover elkaar tijdens de grote slagen om steden als Kiew, Stalingrad en Koersk, maar op tal van plekken was er sprake van een patstelling. En tijdens een groot gedeelte van het jaar was het Russische klimaat de ergste vijand.

Terwijl de stad Moskou voor hun ogen in brand stond, werd Napoleons enorme leger in 1812 door 'generaal Winter' uit Rusland verdreven.

Boven:
Het was zeer verleidelijk om in de winter de beschutting van de dorpen te zoeken en de bevolking eruit te verjagen. Dit was echter gevaarlijk omdat dergelijke plaatsen gemakkelijke doelwitten vormden voor de niet-aflatende Russische bombardementen.

Honderddertig jaar later maakten de Duitsers kennis met dezelfde vijand. Waren het niet de ijzige temperaturen in de winter, dan werden alle acties wel onmogelijk gemaakt door de modder die, elke herfst en lente, de steppe weer in een onbegaanbare brij veranderde. Regimenten van de Waffen-SS vochten in het Oosten vanaf de start van Operatie Barbarossa tot aan de val van Berlijn en alleen de eenheden die leerden van de bittere tactische lessen van de Russische situatie wisten tot het einde toe te overleven.

De winter is dodelijker dan met vuurwapens bewapende vijanden. Wie de koude onderschat, blijft niet lang in leven. Wie de koude met voldoende respect behandelt, houdt het wellicht tot de lente vol. Goed schoeisel is hier letterlijk van levensbelang. Technologisch geavanceerde ontwerpen gaan een tijdje mee, maar tegen drie maanden in 30 graden onder nul zijn ze absoluut niet opgewassen. De Duitsers ontdekten dat ouderwetse vilten laarzen, gevoerd met bont, verreweg de effectiefste bescherming boden.

Witte, waterbestendige kleding was essentieel. Men droeg de kledingstukken in lagen over elkaar zodat er voldoende lucht als isolatie in de tussenruimtes werd gevangen. De kraag was van dierenbont gemaakt: alle kragen van synthetisch bont bevroren en schuurden de nek open.

VOEDING

Het voedsel moest tegen de koude bestand zijn, maar moest ook beschermd worden tegen het extreme diepvrieseffect van 40 graden onder nul. Het was niet gemakkelijk om iets te ontdooien, als er niets aanwezig was om een vuurtje te maken.

Eet, zelfs als je geen honger hebt. Extreme kou kan de honger onderdrukken en als je dan niet eet, worden de vetreserves van je lichaam opgebruikt. Je wordt moe en moet vechten om wakker te blijven. De Duitse troepen aan het Oostfront ontdekten dat iemand die hieraan ten prooi viel alleen kon worden gered door hem minimaal een pond gesmolten vet (boter of reuzel) te laten drinken. Onder normale omstandigheden is dit onmogelijk binnen te houden, maar in extreme koude kan het wel en het was verbluffend hoe snel iemand die nog niet te ver heen was hierdoor opknapte.

Normale verdedigingswerken zijn onmogelijk in een ijskoude omgeving. Door de langdurige, harde vorst bevroor de grond en werd hij zo hard

Boven:
De winter vormde slechts een deel van de problemen. Zowel voor en na de vorstperiode vormden de zware regens de steppes om tot een grote moddermassa. Dit was de gevreesde* Raspoetitza *die verplaatsingen in de herfst en de lente vrijwel onmogelijk maakte.

dat de infanteristen er geen loopgraven in konden graven en de genie niet voldoende grond kon verzetten om fortificaties te bouwen.

Omdat het moeilijk is om in winteromstandigheden grote formaties te verplaatsen, waren de Duitsers niet bevreesd voor grootschalige aanvallen. Hun defensieve tactieken waren gebaseerd op verdedigingsposities ter grootte van een peloton of compagnie die waren uitgerust met een overvloed aan machinegeweren en mortieren. Ze werden daarom wel eens vergeleken met opgerolde egels. Elke 'egel' kon zijn buren ondersteunen.

ONZICHTBARE VIJANDEN

Op rustige dagen hield men het terrein rond de eigen positie nauwlettend in het oog. Elke eenheid maakte een gedetailleerde plattegrond van het niemandsland tussen de posities. Op die manier wist een uitkijk die plotseling een struik waarnam die er de vorige dag nog niet was, dat hij waarschijnlijk met een gecamoufleerde vijand te maken had.

De munitie werd in gescheiden depots bewaard, zodat een toevallige voltreffer niet de hele positie in een keer onschadelijk zou maken.

ONVINDBARE MIJNENVELDEN

Onervaren troepen gebruikten mijnen om hun zone te verdedigen, maar dit was geen goed idee. De eerste sneeuw bedekte de mijnen en men vergat al snel waar ze lagen, waardoor men ze eerst weer moest lokaliseren, voordat een patrouille kon vertrekken.

Frontale aanvallen bleken bijna onmogelijk te zijn in de winter, met name in bosgebieden zoals de taiga in het noorden van Rusland. De verplaatsing van manschappen en materieel werd vertraagd door de dikke sneeuw en zelfs een klein bos werd dan een onneembare horde voor tanks en pantservoertuigen.

Ervaren troepen, vooral de troepen die getraind waren door de Finnen, namen het offensief door de vijandelijke verbindingslijnen aan te vallen met kleine patrouilles op ski's die hinderlagen aanlegden achter de vijandelijke linies.

Men moest goed opletten: een Russische soldaat in een sneeuwoverall met capuchon leek sterk op een Duitser in een soortgelijk kledingstuk. Dit gold vooral aan het Oostfront omdat veel Duitsers daar de voorkeur gaven aan de primitievere wapens van hun tegenstanders, die betrouwbaarder waren in de vrieskou. Door een uitgekiend systeem van wachtwoorden, die regelmatig veranderden, wist men op veilige wijze contact te maken met andere

Boven:
Ondanks de geavanceerde uitrusting van de Wehrmacht, werden ze door de Russische winter even hard geraakt als Napoleons leger in 1812. Het meest betrouwbare transportmiddel waren paarden, die men in geval van nood bovendien kon opeten.

patrouilles van de eigen partij.

IN DE MODDER

Zodra de temperaturen aan het eind van de winter weer opliepen, begonnen goedgeleide eenheden zich fanatiek weer te bevoorraden. Daarmee wilden ze het moment voor zijn waarop de dooi in het voorjaar het landschap in Europees Rusland voor drie of vier weken in één grote moddervlakte zou veranderen.

Verplaatsingen zijn vrijwel onmogelijk in de Russische modder. Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren lichte halfrupsvoertuigen en door paarden getrokken voertuigen de enige transportmiddelen die nog enigszins effectief waren in de modder. Ook voetmarsen waren mogelijk, maar één kilometer per uur was dan al een flinke snelheid.

De dorpen boden vaak mogelijkheden voor onderdak, maar waar mogelijk moest men die vermijden. Zoals een SS-majoor zei: “Dat was waar de vijand zijn artillerievuur en luchtaanvallen op concentreerde. Slecht geleide troepen, ongeacht of ze warm en droog waren, werden gek van de constante aanvallen.”

ONBEWEEGLIJK IN DE MODDER

Tijdens de 'modderperiode' gold er maar één tactische regel: beweeg je niet! Zodra de weerkundigen aangaven dat het voorjaar eraan zat te komen, stopten alle eenheden met alle verplaatsingen en gingen ze hun fortificaties voorbereiden. De soldaten kregen instructies over de beste manier om droog te blijven en te voorkomen dat hun lichamelijke gesteldheid door het vele vocht werd aangetast. Een van de belangrijkste taken in deze tijd was het aanleggen van voorraden groene en bruine verf. Voertuigen met hun witte winterkleuren worden gemakkelijke doelen als het weer omslaat: als gevolg daarvan werden de Duitsers ware meesters in het aanpassen van de kleuren van hun materieel aan de seizoenen.

Overleven in de ijskou

De meeste regels die 60 jaar geleden ontwikkeld werden voor patrouilles bij temperaturen onder nul gelden vandaag de dag nog altijd.

"Wees er altijd op beducht dat de koude dodelijk kan zijn."

"Controleer of je radio en kompas werken en niet bevroren zijn. Onderhoud regelmatig contact via de radio: als een van je posten of patrouilles een oproep nalaat, kan hij in de problemen zijn gekomen door het weer of door een vijandelijke aanval."

"Wees op je hoede voor sluipschutters."

"Slaap zodra dat mogelijk is: een vermoeide soldaat is een slechte soldaat en een slechte soldaat heeft niet lang te leven."

"Reis nooit alleen: door met zijn tweeën te reizen kun je elkaar controleren op de eerste tekenen van sneeuwblindheid, onderkoeling of bevriezing."

Rechtsboven:
Het was onmogelijk om defensieve posities uit te graven omdat de grond te hard was bevroren. Daarom moest men de loopgraven al aanleggen voordat de kou inviel. Zo niet, dan moesten er verdedigingsposities boven de grond worden gezocht. Hierin waren de troepen aanzienlijk kwetsbaarder.

Rechts:
Operaties in koud weer zijn zeer vermoeiend en de troepen grepen elke gelegenheid aan om te gaan slapen. Maar de kou lag altijd op de loer: wie onvoorbereid of minder fit was of zich op een onbeschutte plek bevond, liep het risico dood te vriezen.

De enige effectieve wintercamouflage was wit, maar men moest dan wel goed opletten. Alle mannen in witte overalls leken op elkaar en vaak kon men alleen aan de wapens en de bepakking zien of een soldaat Duitser of Rus was.

De nazi's en de kerk
EEN EIGEN KRUIS

Hitler begroet Müller tijdens de partijdagen in Neurenberg in 1934. Müller, een voormalige aalmoezenier van de marine, probeerde het bestuur over de 28 regionale evangelische kerken in Duitsland te centraliseren, maar kreeg met behoorlijk wat weerstand te kampen.

Het Duitse onderwijssysteem genoot veel aanzien in Europa en toen de nazi's aan de macht kwamen, leken ze daar weinig veranderingen in aan te brengen. Maar de partij ontwikkelde ook een eigen onderwijssysteem naast het traditionele staatssysteem.

DE VORSTENDOMMEN en miniatuurstaten die later Duitsland zouden vormen waren vanaf de Reformatie vergeven van de religieuze conflicten. Deze inherente religieuze spanning verdween niet bij donderslag toen van Duitsland uiteindelijk één staat werd gemaakt door het protestante Pruisen.

De Duitse katholieken, waarvan het merendeel in Beieren woonde, waren in de minderheid. Zij beschermden hun belangen door een politieke partij op te richten. Deze PC of Centrumpartij werd sterker en daadkrachtiger na de start van de *Kulturkampf*. Dit was een antireligieuze kruistocht, die was gestart door de kanselier Bismarck, tegen wat hij terecht zag als een ernstige interne bedreiging voor het Duitse nationalisme.

RACISTISCHE PROFETEN

Aan het eind van de negentiende eeuw werden de protestanten, evenals de katholieke kerk, in Europa bedreigd. De tijden werden gekarakteriseerd door de opkomst van

Boven:
Hitler had weinig macht over de Duitse katholieken, maar hij probeerde de protestanten te domineren via** Reichsbischof **Ludwig Müller.

"We willen de dag meemaken dat alleen complete idioten op de kansel staan en voor oude vrouwen prediken".

Adolf Hitler.

het secularisme en het wetenschappelijke rationalisme. De gevestigde religies kregen bovendien te kampen met een hernieuwde interesse in allerlei spirituele alternatieven, met name in de vorm van racistische en heidense ideologieën die werden gepromoot door figuren als Richard Wagner, Felix Dahn, Julius Langbehn en Paul de Lagarde. Deze 'profeten' predikten de zuivering van het christendom van de katholieke en joodse invloeden. Jezus werd van pacifistische protosocialist omgevormd tot een met het zwaard bewapende verdediger van het arische ras. De protestantse kerk slaagde er niet in een verenigd front te vormen tegen deze uitdagingen en nam zelfs een aantal van de rechtse en racistische ideeën over.

Na de Eerste Wereldoorlog bleef de Duitse kerk een oorlogszuchtige boodschap prediken, zelfs na de zinloze slachting tijdens de 'oorlog die alle oorlogen moest beëindigen'. Bovendien verkondigde de kerk een antisemitische leer. De leiders van deze kruistocht lieten zich vooral in Beieren luidkeels horen, waar het wereldberoemde Oberammergau-passiespel de rol van de joden als de moordenaars van Christus benadrukte.

De kerk sponsorde ook bepaalde evenementen zoals de bedevaart naar Deggendorf, waar een middeleeuwse rituele moord op een jood werd herdacht, en de kerk leverde een financiële bijdrage aan een beruchte antisemitische krant, de *Meisbacher Anzeiger*, waarvan een katholieke priester de hoofdredacteur was.

De nazi's wilden niets te maken hebben met de kerk, ondanks dat de bakermat van de partij ook in Beieren was gelegen. Hoewel in Hitlers boodschap hetzelfde antisemitisme en delen van de *völkische* sentimenten van de protestanten doorklonken, zagen de nazi's de gevestigde kerken als een anachronisme dat de ware arische leer ondermijnde.

JOODSE ORIGINE

Martin Bormann omschreef het standpunt van de nazi's op vrij beknopte wijze door te stellen dat "het nationaal-socialisme en het christendom onverenigbaar" zouden zijn. De nazi's haatten het christelijke geloof vanwege de joodse oorsprong ervan en vanwege het feit dat de geestelijken in hun ogen alleen maar op geldelijk gewin uit waren.

In de strijd tegen de kerken uitte de nazi-partij een algemene onvrede over de gevestigde religie, die geen antwoord wist te bieden op de vorderingen van de wetenschap en die geen uitleg had voor de massale slachting van de Eerste Wereldoorlog.

Voordat de nazi's aan de macht kwamen, declameerden de straatvechters van de SA "Stormtroeper-kameraden, hang de joden op en zet de priesters tegen de muur!" De boodschap was duidelijk. Toch moest Hitler in het begin voorzichtig te werk gaan. De nazi's zagen in dat de tijd nog niet rijp was voor een grootschalige aanval op de religie, omdat de kerk nog te diep geworteld was in de natie.

NAZI-FEESTEN

Hitler begon de ontkerstening van de Duitse maatschappij door afstand te nemen van de traditionele kalender van de kerk en belangrijke feestdagen te vervangen door nazi-vieringen.

Boven:
Paus Pius XII (Eugenio Pacelli 1876 - 1958). Deze 'Duitse Paus' beschouwde het nationaal-socialisme als een minder kwaad dan het communisme. Ondanks dat hij wist wat er gaande was, liet hij na de volkerenmoord te veroordelen.

Ook rituelen zoals geboortes, overlijden en het huwelijk werden losgekoppeld van de kerk. In 1938 werden kerstliederen en kerstspelen verboden op de scholen en werd het woord 'Weihnachtszeit' geïntroduceerd voor de kerstperiode. De nazi's dachten dat het ze minstens twee generaties zou kosten om de band tussen de kerk en het volk onherstelbaar te breken.

Sommige meer conservatieve nazi's wilden een Duitse religie instellen. Deze *Reichkirche*, die door een *Reichsbischof* moest worden geleid, bestond uit een verbond van de lutherse, hervormde en verenigde kerken en de 28 Landeskirche. De zelfbenoemde Duitse Christenen predikten een racistische theologie.

Volgens de nieuwe leer had God zijn goedkeuring verleend aan de arische levenswijze, had Adolf Hitler een heilige missie gekregen van God, was vermenging tussen de rassen immoreel en moesten er wetten worden uitgevaardigd om verdere vervuiling van het arische bloed tegen te gaan. In 1933 kozen de Duitse Christenen Ludwig Müller als hun rijksbisschop. Vervolgens ratificeerde de Pruisische Algemene Synode, waarin de Duitse Christenen een tweederde meerderheid hadden, een voorstel dat een toekomstige bekleder van een kerkelijk ambt van arische afkomst moest zijn. Deze ontwikkelingen brachten een storm van protest teweeg vanuit de evangelische kerken. Zij vormden een verbond dat bekend werd als de Bekenntnisskirche. De bekendste woordvoerder van deze beweging was pastor Martin Niemöller. Niemöller had aanvankelijk Hitler gesteund. Hij zag echter al snel in hoe slecht het nazisme was en werd een van de grootste vijanden ervan. Niemöller, een succesvolle onderzeeërkapitein uit de Eerste Wereldoorlog, had tijdens het interbellum zijn geloof 'gevonden'. Hij was een gevierde persoon in Berlijn waar zijn charismatische toespraken altijd grote groepen gelovigen en niet-gelovigen trokken. Hij deed de beweging van Duitse Christenen als af ketters. In oktober 1934 was er sprake van een open schisma tussen de twee uitersten van de evangelische kerk. De Duitse Christenen werden door de nazi's gesteund zolang zij het protestantisme binnen Duitsland bleven ondermijnen. Het jaar daarop nam de Bekenntnisskirche een volledig afwijkend standpunt in en verwierpen zij de raciaal-*völkische Weltanschauung* van de nazi's volledig.

HETZE TEGEN DISSIDENTEN

Met hun kenmerkende wreedheid voerden de nazi's directe acties tegen personen die zich niet wilden conformeren. Niemöller zou de komende zeven jaar in diverse concentratiekampen doorbrengen. Er werden zevenhonderd priesters gearresteerd en de burgerrechten van de geestelijkheid werden drastisch ingeperkt. Dit sorteerde effect. Eind jaren 30 had de protestantse kerk het directe verzet tegen de nazi's opgegeven. De Duitse Christenen bleven bestaan als dienaren van de nazi's. Doordat ze met de nazi-staat werden geïdentificeerd wisten ze maar een handjevol gelovigen te winnen. In tegenstelling tot de protestanten presenteerde de katholieke kerk zich meer als één front. Maar ook de katholieke leiders bleken te weinig moed of overtuigingskracht te hebben om succesvol oppositie te voeren.

De twee voordelen waar de katholieken van konden profiteren waren hun internationale contacten en aanvankelijk het bestaan van een eigen politieke partij. De kerk hoopte

Boven:
Pius XI schatte de intenties van Hitler jegens de katholieken volledig verkeerd in en drong er in de jaren 30 van de 20e eeuw bij zijn Duitse bisschoppen op aan dat ze hun verzet tegen de nazi's moesten laten varen.

"Mijn Führer, mijn God!"

"Geen kwade priester kan voorkomen dat wij ons kinderen van Hitler voelen. Wij volgen niet Christus maar Horst Wessel. Weg met de wierook en het wijwater. Wij trekken ons van het kruis niets aan. De swastika is onze redding!"

Refrein dat de Hitlerjugend declameerde tijdens de partijdagen in Neurenberg in 1934.

Links:
De Hitlerjugend brengt de nazigroet tijdens een begrafenisceremonie in München in 1933. Het Concordaat zorgde er tijdelijk voor dat de katholieke jeugdgroepen naast die van de nazi's konden bestaan. Maar Hitler was vastbesloten dat hij in plaats van God de slag om de harten en geesten van de Duitse kinderen zou winnen.

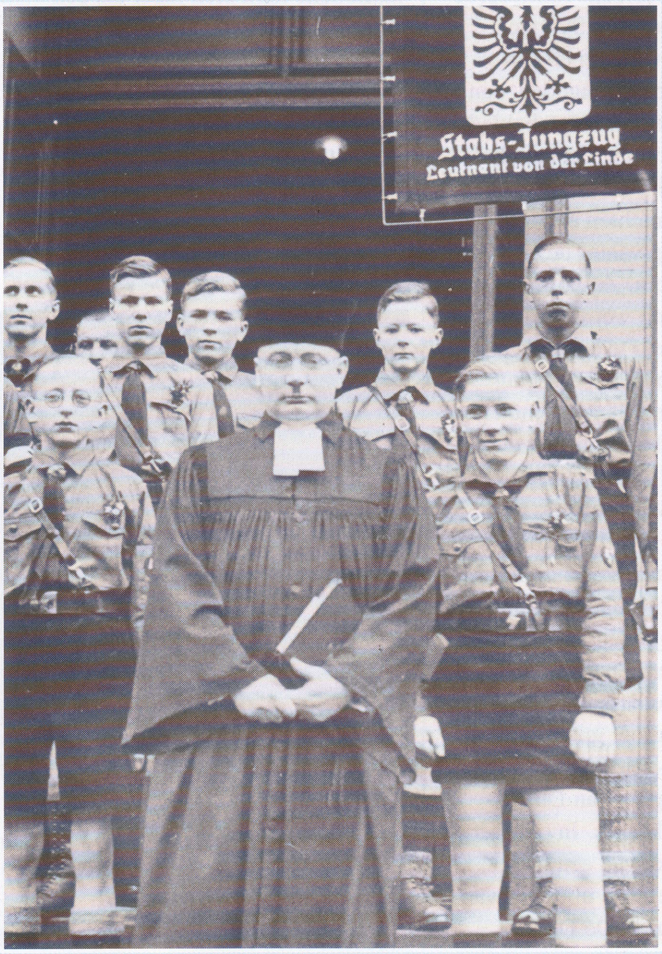

Links:
Jeugdgroepen van de protestantse kerk werden al snel opgenomen door de beweging van Reichsjugendführer Baldur von Schirach. De kerk kon niet wedijveren met de verleidingen van de Hitlerjugend.

Hieronder:
Adolf Hitler had het charisma en de rechtlijnigheid van een profeet uit het Oude Testament en de jeugd werd ertoe aangespoord in hem te geloven als een aardse redder.

Boven:
Dietrich Bonhöffer (1906 - 1945), de Duitse evangelische theoloog, zag Hitler als de antichrist. Hij werd opgesloten voor zijn betrokkenheid bij de politieke tegenstanders van het nazisme en werd vlak voor het einde van de oorlog in het concentratiekamp Flossenbürg geëxecuteerd.

Hitler tot concessies te bewegen door met hem samen te werken. Deze mening werd onderstreept door het concordaat dat Franz von Papen in 1933 met het Vaticaan sloot. Het verdrag diende onder andere de vrijheid van geloofsuitoefening te garanderen. Al snel begonnen de nazi's het gezag van de katholieke kerk echter te ondermijnen. De protesten tegen het grote aantal schendingen van de geest van het Concordaat leidden tot het bezoek van kardinaal Faulhaber aan Hitler op 9 november 1936. De Duitse kanselier bleek zeer bereidwillig en enthousiast om de praktijk van de religie in het algemeen te bespreken. Maar toen de kardinaal het onderwerp van de Neurenberger wetten en de gedwongen sterilisatie van verstandelijk gehandicapten aansneed, werd Hitler een stuk killer. Hij verklaarde dat dergelijke zaken uitsluitend de staat aangingen en niet de kerk.

PROTEST EN REACTIE

Door de ontmoeting met Hitler veranderde er niets en de op katholieken gerichte pesterijen bleven maar toenemen. Vijf maanden na deze ontmoeting gaf de Paus een algemene encycliek uit met de titel *Mit Brennender Sorge*. De encycliek, die de aanvallen van de nazi's op de kerk veroordeelde, werd in elke katholieke kerk in Duitsland voorgelezen.

Zoals te verwachten viel, waren de nazi's woedend over de kritiek van de paus. Honderden monniken en nonnen werden in de pers zwart gemaakt en velen werden voor de rechters geleid vanwege allerlei valse aantijgingen die uiteenliepen van fraude tot seksueel wangedrag. Goebbels, die zelf ooit katholiek was geweest, maakte van de rechtszaken ware mediaspektakels. Hij startte een sensationele lastercampagne waarbij hij de kranten en de radio-uitzendingen volstopte met allerlei verhalen over de ongekende immoraliteit binnen de mysterieuze wereld van de kloosters. De processen leidden ertoe dat er honderden nonnen en monniken in concentratiekampen werden opgesloten.

OORLOG BRENGT OPLUCHTING

Toen de oorlog uitbrak kreeg Hitler andere zorgen aan zijn hoofd en nam de vervolging van de kerken af. De nazi's vonden dat de kerk kon wachten tot ze zich van militaire overwinningen hadden verzekerd. Bovendien had Hitler niet veel last meer van de kerken. Vanaf september 1939 was hun oppositie er alleen nog op gericht de weinige autonomie die ze nog hadden te behouden in plaats van het regime aan te vallen of een moreel standpunt in te nemen.

In feite ondersteunden grote fracties binnen alle kerken Hitlers oorlog. Paus Pius XII sprak zich uit voor de aanval op Polen. De pauselijke afgezant in Duitsland stuurde zijn felicitaties aan Hitler vanwege diens overwinning op Frankrijk. Zelfs aartsbisschop Galen, die zich onderscheidde door zijn niet-aflatende aanvallen op het staatseuthanasieprogramma, veroordeelde de Britten als "Plutocraten die voor hun balen koffie en katoenplantages vochten."

Operatie Barbarossa werd gezien als een missie om het christendom te verdedigen tegenover de goddeloze communistische hordes - een heilige kruistocht in feite. In het Vaticaan kregen leden van de jezuïetenorde een speciale opleiding om achter de Wehrmacht aan te trekken!

STEUN TOT HET EINDE

De Duitse katholieken bleven zeer standvastig in hun steun aan de nazi's. Aan het eind van de oorlog zei de aartsbisschop van Bamberg: "Christus verlangt dat wij even gehoorzaam zijn als Hij was en wij gewillig ons lijden aanvaarden en moedig ons kruis dragen". Kardinaal Faulhaber beschreef het feit dat Hitler de bomaanslag van 20 juli overleefde als een daad van de goddelijke voorzienigheid. Hoewel er veel persoonlijke heldendaden door geestelijken werden verricht ten tijde van het Derde Rijk, slaagden de kerken er niet in om voldoende publieke steun te mobiliseren voor een strijd tegen de gruwelen van het nazi-regime. De meeste geestelijken bleken tekort te schieten in het aanschijn van het absolute kwaad. Deze catastrofale tekortkoming zal voor altijd een smet vormen op de integriteit van de westerse kerken die niets deden toen ze met de bewijzen werden geconfronteerd. Zoals pastor Niemöller schreef: "Eerst gingen de nazi's achter de joden aan, maar ik was geen jood dus hield ik mijn mond. Toen gingen ze achter de katholieken aan, maar ik was geen katholiek dus hield ik mijn mond. Toen gingen ze achter de vakbonden aan, maar ik was geen vakbondslid dus hield ik mijn mond. Toen kwamen ze achter mij aan, en er was niemand meer die zijn mond kon opendoen."

Hieronder:
De aanval van de nazi's op de katholieke kerk kwam op het tweede plan nadat Duitsland in oorlog kwam. Tot afkeer van atheïsten als Bormann en Goebbels keerden veel Duitsers weer naar hun geloof terug toen ze het zwaarder kregen.

Protestantse schande

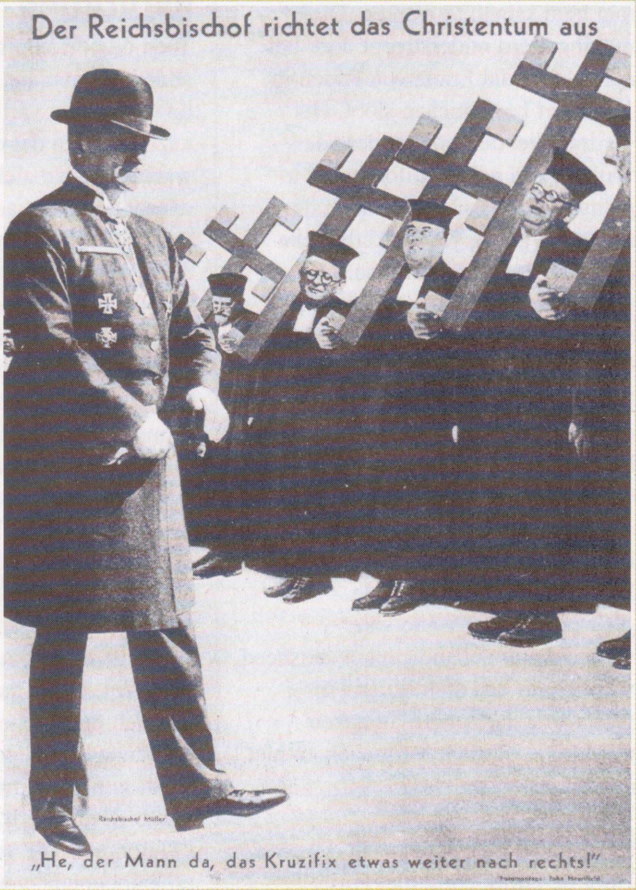

Boven:
Ludwig Müller (1883 - 1945) was de eerste Reichsbischof van de Duitse christelijk evangelische kerk. Hij wilde het nationaal-socialisme en het protestantisme met elkaar verenigen.

Helemaal bovenaan:
De Duitse Christenen waren hartgrondige racisten. Na de bijeenkomst in het Berliner Sportspalast op 11 november 1933 riep Dr. Krause (extreem links) ertoe op de religieuze geschriften te zuiveren van alle sporen van "de inferioriteitstheologie van de rabbijn Paulus".

Boven:
De cartoonist John Heartfield tekende een spotprent over het effect van het Duitse christendom op de protestantse kerk.

Henri Pétain, de 'held van Verdun', leidde Vichy-Frankrijk van 1940 tot 1944. Hij dacht zijn land te redden door met de Duitsers samen te werken, maar in plaats daarvan maakte hij zijn land medeverant-woordelijk voor de holocaust.

Pétain/Laval

De held en de sjacheraar

De twee kopstukken van het Vichy-regime zijn de verpersoonlijking geworden van de nationale schande die Frankrijk tijdens de Tweede Wereldoorlog over zich afriep. Bovendien waren ze na de oorlog gemakkelijke zondebokken voor de talloze collaborateurs die gekweld werden door hun geweten.

IN FRANKRIJK rollen er na een verloren oorlog altijd koppen: sinds 1789 had elk regime dat verantwoordelijk was voor het verliezen van een oorlog plaats moeten maken voor een nieuw regime. In het Frankrijk van 1940 gold hetzelfde. Er heerste hier meer verdeeldheid dan in enig ander land waartegen Hitler vocht. Het debacle van de verpletterende nederlaag van 1940 leidde tot een herleving van de interne strijd die eerder al bijna tot een burgeroorlog had geleid. In 1936 waren de communisten bijna als grote winnaar uit de verkiezingen in Frankrijk gekomen. Vanaf dat moment zagen de conservatieve rechtse partijen hun linkse tegenhangers als hun grootste bedreiging. Hitler werd gezien als bolwerk tegen het communisme, de beste hoop die Europa had om Moskou het hoofd te bieden.

NATIONALE HELD

In de nacht van 16 juni 1940 deed premier Lebrun een beroep op de grootste nog levende held van Frankrijk om de natie te redden. Maarschalk Henri-Philippe Pétain, 84, had dat tijdens de Eerste Wereldoorlog al eens eerder voor elkaar gekregen. Hij had het grote Duitse offensief bij Verdun afgeslagen en had in 1917 het bevel op zich genomen over de uiteengeslagen Franse legers. De maarschalk kreeg nu het verzoek om een nieuw kabinet te formeren en vrede te bewerkstelligen.

Pétain was een groot militair bevelhebber en een fervente patriot. Zijn reputatie is nooit meer helemaal hersteld na de gebeurtenissen van 1942-44, maar zijn argument waarom hij besloot de strijd niet vanuit de Franse kolonies in Afrika voort te zetten houdt nog altijd steek. "Als je in een periode van algehele wanorde de natuurlijke verdedigers uit Frankrijk weghaalt, dan lever je het land over aan de vijand. Daarmee dood je de ziel van Frankrijk."

Pétains denkbeeld werd door velen gedeeld. Met uitzondering van zijn voormalige *protégé*, generaal Charles de Gaulle, wist hij zich gesteund door het Franse politieke en militaire

etablissement. In feite stond de meerderheid van de Franse bevolking achter hem en in eerste instantie genoot de regering die hij in Vichy opzette erg veel steun in Frankrijk.

De Gaulle daarentegen, "een smet op het blazoen van het Franse officierskorps," zoals Pétain de afvallige tegenover Hitler beschreef, werd gesteund door een onbeduidend handjevol fanatici of avonturiers, afhankelijk van hoe men er tegenaan keek. De Franse kolonies bleven trouw aan de maarschalk en bleken vastbesloten om de Franse bodem te verdedigen tegen de Britten en de 'marionet' de Gaulle.

LEVEN MET DE NAZI'S

Pétain dacht dat de oorlog niet lang meer zou duren. Groot-Brittannië zou een compromis sluiten met Hitler waarna er een algemeen Europees bestand zou volgen. Dit was op zich geen vreemde veronderstelling. In juni 1940 was dit de mening van de meeste internationale politieke waarnemers en van een groot aantal sleutelfiguren in Londen - met uitzondering van Winston Churchill.

Op 3 juli gaf hij de Royal Navy opdracht de Franse vloot aan te vallen die lag aangemeerd in Mers-el-Kebir in Algerije: deze meedogenloze daad kostte aan meer dan 1500 Fransen het leven en zou de Engels-Franse betrekkingen gedurende meer dan 50 jaar vertroebelen. De Britten voerden aan dat ze met deze actie wilden voorkomen dat de Duitsers zich de moderne Franse slagschepen zouden toe-eigenen, maar er was geen enkel bewijs dat Duitsland dit van plan was.

Het ware doel was een signaal afgeven ten opzichte van de VS en ten opzichte van degenen in Groot-Brittannië die wél iets voor een compromis voelden. De Britten zouden Hitler tot het einde toe bestrijden. Pétain had al een gekleurd beeld van de Britten. In 1918 was hij ervan overtuigd geweest dat de Britten op het punt stonden om zich terug te trekken naar de havens aan het Kanaal, zodat ze Frankrijk in allerijl konden verlaten op het moment dat Duitsland een laatste wanhoopsoffensief startte om de oorlog alsnog te winnen voordat

Boven:
Laval was volledig tegengesteld aan Pétain. Hij zag eruit als een schurk en door de witte das die hij zich als persoonlijk handelsmerk had aangemeten, leek hij meer op een gangster dan op een eerbiedwaardige politicus.

Amerikaanse troepen in Europa aankwamen. De vlucht van de Britse Expeditionary Force naar Duinkerken in 1940 was voor hem geen verrassing geweest. Pétain riep de Franse ambassadeur terug uit Londen. Op 20 september sloegen troepen van Vichy-Frankrijk een aanval af op Dakar die werd uitgevoerd door de Britten, aangevuld met een contingent Fransen die trouw waren aan de Gaulle. Als vergelding liet Pétain door Franse vliegtuigen in september bombardementen op Gibraltar uitvoeren. Pétain was het staatshoofd. Zijn gedoodverfde opvolger was Pierre Laval, een 57-jarige beroepspoliticus, die in feite al als regeringsleider fungeerde en die bekendstond om zijn vermogen zich aan alle situaties aan te passen. Beiden vermoedden dat de Britse actie het voorspel was op een grootschalige aanval op het Franse rijk. De enige verstandige manier om de status van Frankrijk als wereldmacht veilig te stellen, leek te zijn de wapenstilstand met Duitsland van juni om te zetten in een volwaardige overeenkomst.

SAMENWERKING MET HITLER

Laval bouwde een hechte relatie op met de Duitse ambassadeur in Parijs en presenteerde een reeks voorstellen die, als ze volledig zouden zijn aangenomen, hadden moeten leiden tot een militair verbond met Duitsland tegen de voormalige bondgenoot van Frankrijk: de Britten die immers de eerste klap hadden uitgedeeld. "Onze wapenstilstand is wat ongebruikelijk, want wij zijn bijna in oorlog met dezelfde vijand als de tegenstander die Frankrijk verslagen heeft," schreef de Franse generaal Huntziger. De minister van buitenlandse zaken, Baudouin, zei tegen de Duitse ambassadeur dat hij wilde dat

Boven:
Na de vernedering in Compiègne had Frankrijk dringend behoefte aan helden waarin men kon geloven.Pétain, die het Franse leger in 1917 had gered, werd uitverkoren tot object van nationale verering. Tijdens zijn bewind combineerde hij elementen van absolute monarchie, fascistische dictatuur en een heiligencultus in gelijke mate met elkaar.

Rechtsboven:
Pétain ontmoet Hermann Goering. De maarschalk verklaarde dat Frankrijk op gelijke voet met Duitsland samenwerkte.
De meeste buitenstaanders zagen echter wel in dat de relatie in feite een relatie tussen een knecht en een meester was.

Hieronder:
Pétain en Laval waren het vaak oneens. Hun belangrijkste gemeenschappelijke kenmerk was dat ze allebei uit een arbeidersgezin van het platteland kwamen. Ze bestreden elkaar om de macht in Vichy-Frankrijk en beiden probeerden ze na de oorlog de ander de schuld in de schoenen te schuiven.

Frankrijk beschouwd zou worden als een soort van 'collega-macht'. Al in juli 1940 ontwikkelde het Franse leger een voorstel om de Franse troepen vanuit Syrië en Libanon Irak te laten binnentrekken en de olievelden in te nemen. Deze olie moest Frankrijk een betere onderhandelingspositie geven.

ONVREDE AAN DE TOP

Pétain ontsloeg Laval in december omdat er geen schot zat in zijn onderhandelingen. Zijn opvolger was admiraal Darlan, die al geruime tijd minister voor de marine was en die meer politicus dan zeeman was. Darlan wilde het Franse rijk niet alleen verdedigen, maar het ook nog uitbreiden. Hij wilde de voormalige Duitse kolonies zoals Kameroen aan Duitsland teruggeven onder de voorwaarden van een verdrag tussen Frankrijk en Duitsland, waarbij Frankrijk ter compensatie de Britse overzeese gebieden kreeg. Helaas voor het regime van Pétain had Duitsland weinig boodschap meer aan de diplomatie. Von Ribbentrop en Hitler hadden geen oor voor hun ambassadeur in Parijs. Begin 1941 waren zowel Frankrijk als Spanje bereid een militair verbond te sluiten met de Duitsers. Gezien de tegenstrijdige koloniale belangen zouden de Duitsers dan wel een duidelijke keus voor een van de twee landen moeten maken. Uiteindelijk liet Duitsland echter beide kansen lopen. Hitler vond de prijs die Franco vroeg te hoog, waardoor de strategisch belangrijke basis Gibraltar in handen van de Britten bleef. Von Ribbentrop wees het aanbod van de hand dat Darlan in juli 1941 deed voor normalisatie van de Frans-Duitse betrekkingen waarbij Frankrijk haar rijk tegen de Britten zou verdedigen, op voorwaarde dat Duitsland de grenzen zou respecteren zoals die voor de oorlog golden. Hitler was alleen maar geïnteresseerd in de schatten die Frankrijk te bieden had en zelfs daarbij ging hij weinig efficiënt te werk. Van 1941 tot 1944 produceerden de Franse fabrieken slechts een fractie van het militaire materieel dat ze voor de oorlog hadden afgeleverd.

REPRESSIE

Waar de buitenlandse politiek van de regering Pétain al zeer traditioneel was, waren de binnenlandse

Duiven en adelaars

DE POLITICI wantrouwden de generaals. De officieren waren onzeker over de loyaliteit van hun mannen. Maar geen enkele Fransman had de snelheid en de schaal van de Duitse overwinning in 1940 verwacht. Het was een ongekende catastrofe: nadat Napoleon III het moest afleggen tegen de Duitsers was er in de zomer van 1870 een republiek ontstaan die de strijd tijdens de winter voortzette. Nu stierf de Derde Republiek op dezelfde manier als zij was geboren, met het geluid van schoten rond het chateau-fort van Sedan. De natie was verdeeld: de ene helft wilde de bezetters met alle middelen bestrijden, terwijl de pragmatici bereid waren met de nazi's tot een vergelijk te komen.

Boven:
22 juni 1940 is een zwarte dag in de Franse geschiedenis. In dezelfde treinwagon waar de wapenstilstand aan het eind van de Eerste Wereldoorlog werd getekend, boog Frankrijk het hoofd voor Hitler.

Boven:
In 1940 hadden De Gaulle en premier Reynaud er bij de Franse regering op aangedrongen om de strijd tegen Duitsland vanuit Noord-Afrika voort te zetten. Pétain, de held van Verdun, koos ervoor om bij het Franse volk te blijven "om hun zorgen en lijden te delen".

Linksboven:
De opvolger van Laval als vice-premier van Frankrijk was admiraal François Darlan, die hier met Pétain te zien is tijdens een bezoek aan een fabriek. Hij was zeer anti-Brits en keerde zich in juli 1940 van Reynaud af om de zijde te kiezen van de 'duiven'.

activiteiten er helemaal op gericht om de klok een stukje terug te draaien. *Travail*, *Patrie* en *Famille* kwamen in de plaats van de revolutionaire drie-eenheid *Liberté*, *Egalité* en *Fraternité*. Hoewel Frankrijk veel langzamer was geïndustrialiseerd dan Groot-Brittannië of Duitsland, woonde omstreeks 1931 de meerderheid van de bevolking toch in de steden.

Pétain en de conservatieve rechtse bewegingen wilden een 'terugkeer naar het land' en vergeleken de deugden van de boer op het platteland met de slechte kwaliteiten van de snelle jongens en het proletariaat uit de stad. Het binnenlandse beleid van Vichy bestond voornamelijk uit wraak op het Volksfront, maar het uitvaardigen van nieuwe wetten onder bescherming van buitenlandse wapens is een zeer riskante zaak. Terwijl de Franse toenaderingen tot Hitler werden afgewezen en de ware aard van het nazi-beleid duidelijk werd, bleek pas hoe kwalijk collaboratie kon zijn. Door wat begon als een legitieme poging om vrede te bewerkstelligen en de Franse belangen te verdedigen, zou het Vichy-regime uiteindelijk actief meewerken aan de holocaust, dwangarbeid en actieve vervolging van het verzet. Waar Frankrijk van 1940 tot 1942 bijna voor 100 procent achter Pétain stond, was dit in 1944 helemaal omgedraaid. Lavals besluit om de paramilitaire *milice* in te zetten om het verzet zonder de steun van de Duitsers te bestrijden, leidde uiteindelijk tot een burgeroorlog.

VICHY OPZIJ GEZET

Na het falen van Darlan keerde Laval in 1942 weer terug en gaf hij leiding aan vier ministeries, totdat de Vichy-regering eind 1944 ophield te bestaan. Met de Duitse invasie van de nog niet bezette zone in november 1942 verdween het laatste beetje krediet dat Pétain nog had. De Franse vloot bracht zichzelf tot zinken in plaats van zich over te geven aan de Duitsers. Daarna verlaagde het Vichy-regime zich tot dezelfde amorele daden als hun beoogde bondgenoten. De Vichy-leiders waren zo geobsedeerd door het bewaken van de sociale orde in Frankrijk, dat ze instemden met de inzet van Franse arbeiders in Duitsland en de uitroeiing van de joden. De maarschalk en zijn regering werden in allerijl naar Duitsland overgebracht toen de geallieerden Frankrijk in 1944 onder de voet liepen. Pétain kreeg na de oorlog een levenslange gevangenisstraf en stierf in 1951 op 95-jarige leeftijd in de gevangenis. Nog altijd zijn er Fransen die de maarschalk proberen te rehabiliteren en wellicht zullen zij hierin ook slagen: sinds kort leggen Franse presidenten een krans op zijn graf. Laval werd in 1945 doodgeschoten. Zijn proces werd extra snel afgewerkt om te zorgen dat zijn veroordeling nog voor de verkiezingen rond was.

De ingang naar tunnel twee in de ondergrondse raketfabriek van Nordhausen, waarvoor het kamp Dora arbeidskrachten moest leveren. Tijdens de oorlog was deze ingang zwaar gecamoufleerd.

Dora-Mittelbrau

Gezien de intensiteit van de geallieerde bombardementen leek het hoge niveau van de Duitse productie van straalvliegtuigen en raketten bijna een wonder. Pas met de bevrijding van de Mittelwerke-fabriek kwamen de geallieerden tot de ontdekking onder welke helse omstandigheden dit 'wonder' was gerealiseerd.

De arbeidsomstandigheden in de Mittelwerke, de wapenfabriek in Nordhausen, waren zeer slecht. Het sterftecijfer was er extreem hoog; toen de Amerikanen het kamp bevrijdden, troffen ze er duizenden lijken aan.

TERWIJL DE GEALLIEERDE bombardementen op Duitsland in hevigheid toenamen, probeerden de Duitsers hun fabrieken te decentraliseren om zo de productie van oorlogsmaterieel zoals straalvliegtuigen en wapens als de Fieseler Fi 103 (V-1) en de A4-raketten (V-2) veilig te stellen.

In de nacht van 17-18 augustus 1943 voerde de RAF een grootschalig bombardement uit op het raketonderzoeks- en ontwikkelcentrum in Peenemünde. De gebouwen, laboratoria en testlocaties werden vernietigd en een aantal belangrijke technici werd gedood. Na het bombardement probeerden de Duitsers direct een veiligere productielocatie te vinden.

Een speciaal comité had al plannen opgesteld voor het decentraliseren van de productielijnen voor de *Sonderauschuss A4*-raket: de V-2. Er werden alternatieve locaties voorbereid bij de Zeppelin Werke in Friedrichshafen en de Rax Werke in Wiener-Neustadt.

ONDERGRONDSE FABRIEK

Maar deze waren ook erg kwetsbaar. Nadat ze allebei door de RAF waren platgegooid in de zomer van 1943 besloot men een compleet nieuwe fabriek te bouwen voor de productie van de A4. Deze bevond zich onder de grond in het zuidelijke deel van het Harzgebergte bij Nordhausen, zo'n 240 km ten zuidwesten van Berlijn.

Het geheime project werd oorspronkelijk door Himmler aan Hitler voorgesteld op 22 augustus 1943, slechts vier dagen na het bombardement op Peenemünde. Tijdens een vergadering in het hoofdkwartier van de Führer in Oost-Pruisen opperde de *Reichsführer* het plan gevangenen uit plaatselijke concentratiekampen in te zetten als arbeidskrachten. Slavenarbeid was al gebruikt voor grote projecten zoals de bouw van de Atlantikwall en werd steeds meer gebruikt door de Duitse oorlogsindustrie. Slaven waren goedkoop, vervangbaar en konden zelfs op de gevaarlijkste locaties

Boven:
Toen de Amerikaanse 3rd Armored Division en 104th Infantry Division het kamp in Nordhausen bevrijdden, troffen ze daar nog geen duizend gevangenen in leven aan en meer dan 3000 lijken. Nog geen maand daarvoor zaten er nog meer dan 12.000 gevangenen in het kamp, plus tienduizenden anderen in satellietkampen.

worden ingezet. Twee weken later keurde Hitler het project goed. De raketten zouden worden geproduceerd door een staatsbedrijf met de naam *Mittelwerke GmbH*. De graafwerkzaamheden voor de nieuwe fabriek kwamen onder toezicht van *SS-Brigadeführer* Dr. Ing. Hans Kammler. Kammler was hoofd van de WVHA - de economische afdeling van de SS - die eerder verantwoordelijk was geweest voor de bouw van de gaskamers in Auschwitz. Volgens de geruchten is hij óf verdwenen tijdens de slag om Berlijn of tijdens de verdediging van Praag in 1945. De ondergrondse ruimten die het hart van de *Mittelbau* vormden, waren de restanten van een natriumsulfaatmijn in de helling van de Kohnsteinberg. Deze mijn bestond al sinds 1917 toen de *Badische Analin und Soda Fabriken* (BASF) daar begonnen waren met de winning van natriumsulfaat of anhydriet als grondstof voor de productie van explosieven. In 1934 werden de tunnels aangekocht door de *Wirtschaft Forschungs Gesellschaft* (WiFo) om er grondstoffen voor strategische doeleinden in op te slaan. Er liep al een spoorlijn naar de mijn, die goed gecamoufleerd werd door de dichte bebossing. Het graafwerk moest worden uitgevoerd door mannen die werden overgebracht vanuit Buchenwald. De eerste groep van 100 gevangenen kwam op 23 augustus 1943 aan en begon met het vergroten van het bestaande voorraaddepot. Vanwege de tijdsdruk werden er binnen zes maanden 12.000 gevangenen onder de grond aan het werk gezet om de mijn uit te breiden tot een enorm netwerk van toegangstunnels en productiegangen waar V-1's en V-2's, *Taifun* luchtafweerraketten en motoren voor Junkers Flugzeugmotor werden gebouwd. De twee hoofdgangen in

Boven:
Buiten een van de hoofdingangen van de Mittelwerke liggen voorraden opgestapeld. De uitgebreide camouflage was bedoeld om de ondergrondse fabriek aan het oog van de geallieerde bommenwerpers te onttrekken. De wachttorens moesten sabotage en slavenopstanden tegengaan.

Links:
In de ondergrondse fabriek en het concentratiekamp dat de arbeidskrachten leverde, was een zeer strikte beveiliging van kracht. Dit bord bij de ingang van het kamp Dora waarschuwt onbevoegden ervoor dat er zonder waarschuwing op ze zal worden geschoten.

Mittelbau werden aangeduid als *Stollen* A en B. Ze waren bijna 3,2 km lang en breed genoeg voor twee vrachtwagens naast elkaar. De hoofdtunnels stonden met elkaar in verbinding via zesenveertig zijtunnels. Deze *Querstollen* of *Kammers* waren 200 meter lang en 9 meter hoog. In deze kleinere kamers vond de productie plaats. Aanvankelijk leefden en werkten de gevangenen onder de grond. Ze werkten 18 uur per dag en zagen het daglicht slechts eenmaal per week tijdens het appèl op zondag. Er waren te weinig slaapkooien en deze moesten worden gedeeld door de dag- en de nachtploegen. De atmosfeer in de fabriek was vochtig, met veel stofdeeltjes en bijtende gassen van het natriumsulfaat in de lucht. De temperatuur was 9° Celsius met een luchtvochtigheid van 90 procent. Toen Jean Mialet, een Franse gevangene, in de ondergrondse fabriek aankwam zag hij de schimmen die aan het werk waren in de duisternis, de rook en het stof en dacht hij: “Zo moet de hel er ook uitzien”.

SPEERS ARBEIDERS

Toen Albert Speer als minister verantwoordelijk werd voor de bewapening stond hij erop de Mittelwerke te bezoeken. Na de oorlog verklaarde hij tijdens een gesprek met de schrijfster Gitta Sereny dat hij verontwaardigd was geweest over de omstandigheden die hij daar aantrof. Volgens hem had hij “geëist de sanitaire voorzieningen te mogen zien... Geen verwarming, geen ventilatie, zelfs niet een bakje om je in te wassen; de dood raakte ons aan in de vorm van de kou, het gevoel van verstikking en het vuil dat overal in doordrong. De toiletten bestonden uit tonnen die in tweeën waren gezaagd en waar planken dwars overheen waren gelegd. Zij stonden bij elke

Geavanceerde slavenfabriek

BEGIN 1945 produceerde Mittelbau circa 690 V2's per maand en werd er ruimte gemaakt voor de productie van de Taifun. Deze geavanceerde raket kon vanaf een mobiel lanceerplatform in salvo's van 30 worden afgevuurd. Hoewel het systeem nooit volledig getest was, was er al een order geplaatst voor 10.000 van deze raketten, waarvan er aan het eind van de oorlog 600 klaar waren. Het meest opvallende kenmerk van deze raket was wellicht wel de snelheid waarmee hij in productie werd genomen. De ontwerpfase startte in het najaar van 1944. Daarna werd het project in oktober bevroren tot de productie in januari 1945 kon starten. Door de hoge productieaantallen moesten de gevangenen in een moordend tempo werken. Als gevolg van de zware arbeidsomstandigheden en de onhygiënische leefomstandigheden was het sterftecijfer hier waarschijnlijk het hoogste van alle kampen in Duitsland en werd het alleen overtroffen door de vernietigingskampen in Polen. Bijna de helft van de 65.000 die naar het complex werden gestuurd overleed hier.

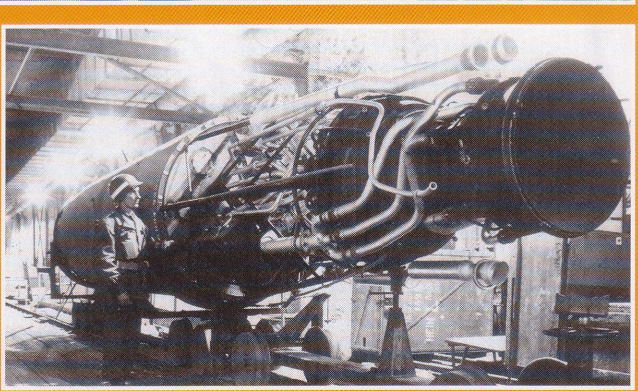

Boven:
De eerste slavenarbeiders in de Mittelwerke waren concentratiekampgevangenen uit Buchenwald, waaronder een aantal joden. Later waren de dwangarbeiders vooral Fransen, Polen en Russen.

Boven:
Een Amerikaanse bewaker bestudeert een bijna volledig gemonteerde V-2 in de hoofdtunnel van Nordhausen. De meeste van de 6000 V-2's werden in dit ondergrondse complex geassembleerd.

Helemaal bovenaan:
De Mittelwerke bestond uit twee evenwijdige hoofdtunnels van tien meter breed en zes meter hoog, die met elkaar in verbinding stonden door 50 verbindingstunnels of gangen. Dit is gang 29, waar de raketmotoren voor de V-2's (A-4) werden gemonteerd.

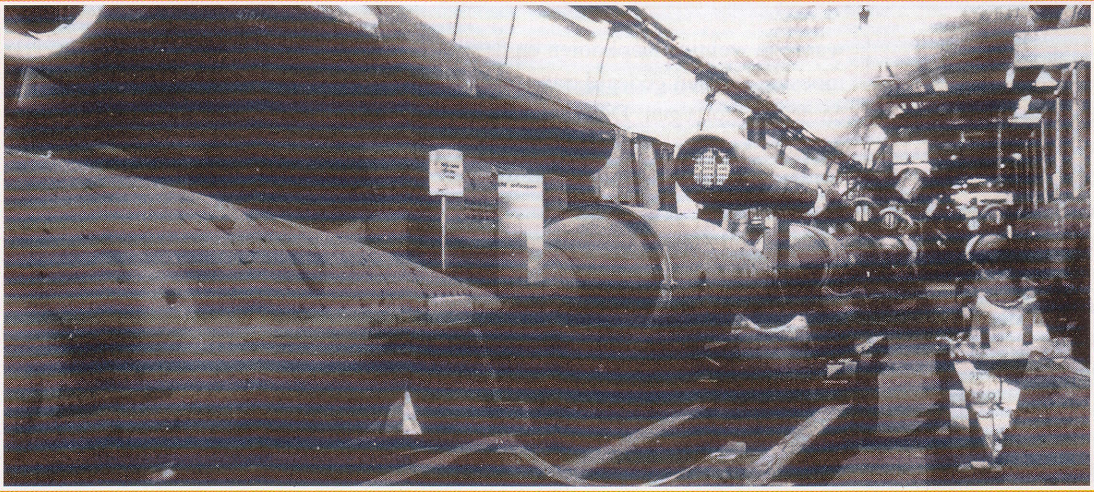

Links:
Pas afgebouwde Fieseler Fi 103's (V-1's) liggen aan het zuidelijke uiteinde van het Mittelwerke-complex klaar voor verzending. In de ondergrondse fabriek werden tijdens de laatste zes maanden van de oorlog meer dan 10.000 V-1's gemaakt.

uitgang van de rijen slaapkooien". Jean Michel, een andere Franse slavenarbeider, herinnerde zich hoe de SS-bewakers er genoegen in schepten om te wachten tot de gevangen die aan dysenterie leden op de tonnen zaten, en ze dan in de uitwerpselen te duwen.

WREEDHEID LEIDT TOT INEFFICIËNTIE

Speer wilde van het middagmaal van de gevangenen proeven. "Ik probeerde het; het was een oneetbare zooi." Toen de inspectie voorbij was, kwam hij tot de ontdekking dat er al duizenden slaven in de fabriek waren gestorven. "Ik zag dode mensen ... ze konden de waarheid niet verhullen en alle slaven die ik in leven zag, waren niet meer dan een skelet. Ik gaf onmiddellijk het bevel om buiten barakken te laten bouwen en tekende daarna de papieren voor de benodigde materialen". Speers reactie had waarschijnlijk minder van doen met medelijden voor de gevangenen dan met de noodzaak om meer raketten te bouwen. Gevangenen die nog een beetje comfort hebben, zijn nu eenmaal productiever dan slaven die helemaal niets hebben.

BOVEN DE GROND

Michel herinnerde zich dat de barakken pas in maart 1944 voltooid waren. "Het werk was nog altijd even zwaar, maar we konden nu in ieder geval de tunnel verlaten voor de zes uurtjes rust die ons gegund werden". Het kamp in het Harzgebergte, dat bekend stond als Dora, Dora-Mittelbau, Dora-Nordhausen of Nordhausen, werd uiteindelijk het hart van een complex van 31 subkampen. Het merendeel van de gevangenen was Russisch, Frans of Pools. Op een bepaald moment zaten er maar liefst 12.000 gevangenen in het hoofdkamp; in totaal zijn er 60.000 gevangenen geweest die op enig moment in het complex zaten. Ze groeven stenen uit, werkten in de bouw en vormden arbeidskrachten voor de munitie- en wapenfabrieken en de chemische industrie. Het sterftecijfer was ongekend hoog: de helft van de gevangenen stierf hier uit zichzelf of werd geëxecuteerd. Gemiddeld stierven er tijdens de bouw van de tunnels 100 mensen per dag. Toen de bouw begin 1945 voltooid was en de productie op volle toeren draaide, daalde het sterftecijfer tot ca. 2.000 per maand.

VERZETSGROEPEN

Er was een actieve verzetsbeweging in het kamp Dora. Ze hielden zich vooral bezig met het saboteren van raketten tijdens de productie. Er werden honderden gevangenen geëxecuteerd. Aanvankelijk werden ze in de hoofdtunnel zelf opgehangen, maar later vond dit buiten plaats. Rene Steenbeke, die als officier had gediend in het Belgische leger, herinnerde zich executies op de appèlplaats van Dora. "Ik zag hoe 51 gevangenen in groepjes van ongeveer 12 werden opgehangen, met hun handen achter hun rug en een blokje hout in hun mond. Ze moesten toekijken hoe hun kameraden vóór hen gedood werden". Franz Rosenbach, een zigeuner die Auschwitz en Buchenwald al had overleefd, kwam begin 1944 op 15-jarige leeftijd in Nordhausen aan. "Ik sta er nog altijd van versteld dat iemand dit kamp heeft kunnen overleven. We kregen vrijwel niets te eten, een stuk brood, misschien twee of drie aardappelen. Maar weet je, als je jong bent kun je heel veel aan." Rosenbach moest de gaten boren voor het dynamiet waarmee het gesteente voor de tunnels werd opgeblazen. "Als de ladingen ontploften moesten de gevangenen onmiddellijk met het opruimen van de stenen beginnen. Er deden zich erg veel ongelukken voor; vaak raakten er mensen levend begraven onder de keien en het puin".

De Amerikaanse historicus George Moise vergezelde de troepen die het kamp Dora bevrijdden. In zijn rapport schreef Moise: "Hoewel het kamp en het grote aantal lijken, waarvan er een aantal gedeeltelijk verbrand was, buitengewoon onprettig was, hing er niet de lijkenlucht die men zou verwachten, simpelweg omdat er op de meeste lijken niet meer genoeg vlees zat om te kunnen rotten. Er was letterlijk niet meer van de mensen overgebleven dan huid en botten."

Bevrijding, vergelding

DUIZENDEN gevangenen van Buchenwald werden in 1943 naar Mittelbau gestuurd. Gemiddeld stierven er zo'n 100 mensen per dag bij het graven van de 46 tunnels van soms wel 30 meter hoog. Aanvankelijk woonden de gevangenen onder de grond, maar in het voorjaar van 1944 werd er een kamp genaamd Dora boven de grond gebouwd. In het najaar van 1944 maakte de SS van Dora een onafhankelijk kamp met zo'n 12.000 gevangenen. Vanuit het hoofdkamp werden 30 subkampen gecontroleerd. De omstandigheden waren zelfs naar de standaarden van concentratiekampen erg slecht en het sterftecijfer lag zeer hoog. Zieke gevangenen uit dit kamp werden naar Auschwitz of Mauthausen gebracht en daar gedood. De meeste overlevende gevangenen waren al naar Bergen-Belsen overgebracht toen het Amerikaanse 1st Army het kamp op 11 april 1945 bevrijdde. Aurio Pierro, een pelotonscommandant bij het US 33rd Armored Regiment, reed met zijn tank tot aan de poorten die geopend werden door de gevangenen, omdat hun bewakers gevlucht waren. Hij betrad een gebouw en vond "daar lichamen van dode mensen, naakt, uitgemergeld, met de handen en voeten vastgebonden".

Een paar dagen na de bevrijding kwamen er technici van het Amerikaanse leger en wetenschappers in het kamp aan om de raketapparatuur te verplaatsen. Ze verstuurden 100 complete V2's en andere apparatuur in 300 spoorwegwagons voor onderzoek in White Sands in New Mexico. Een overlevende van Dora-Mittelbau zei later dat hij er wellicht toe had bijgedragen dat de mensen op de maan zijn geland, aangezien deze V2's de basis vormden voor het Amerikaanse raketonderzoek. Van 7 augustus tot 31 december 1947 berechtte een Amerikaans militair tribunaal negentien voormalige stafleden van het kamp; vijftien van hen werden schuldig bevonden. De leider van het kamp voor beschermende hechtenis, Hans Karl Moeser, werd tot de strop veroordeeld. De andere gedaagden kregen gevangenisstraffen die uiteenliepen van vijf jaar tot levenslang. Het gebied kwam daarna onder Russisch bestuur. In 1948 probeerde het Rode Leger het complex te vernietigen, maar ze slaagden er alleen maar in de ingangen tot de tunnels op te blazen. Na de Duitse hereniging heeft Mittelbau een historische status gekregen: een aantal tunnels is geconserveerd als gedenkteken voor de duizenden die tijdens de bouw ervan om het leven kwamen.

Helemaal rechtsbovenaan:
Er werden zo'n 30.000 gevangenen uit Nordhausen geëvacueerd toen in april 1945 de Amerikanen naderbij kwamen. Alleen de doden en degenen die te ziek waren om te lopen, werden achtergelaten. Toen de Amerikanen aankwamen troffen ze meer dan 3000 lijken aan en bijna duizend overlevenden die meer dood dan levend waren.

Rechtsboven en hieronder:
Woedend over wat ze aantroffen, arresteerden de Amerikaanse soldaten alle gezonde mannen uit het nabijgelegen Nordhausen en lieten ze hen het kamp opruimen en de doden begraven. De bevolking beweerde niets te weten van de gruwelen die zich zo vlakbij hun huizen hadden afgespeeld, hoeveel velen van hen hadden gewerkt in fabrieken in de regio die veelvuldig gebruikmaakten van slavenarbeiders uit de subkampen van het Dora-complex.

Ardennen-Offensief

Strijdend ten onder

In hun laatste grote offensief in het Westen verbruikten de Duitsers de laatste goede troepen die ze nog hadden.

OM 5.30 uur in de ochtend van 16 december 1944 startten 200.000 mannen van de Duitse legergroep "B" in de mistige, besneeuwde heuvels van de Belgische Ardennen het offensief tegen het VIII Corps van de US 1st Army. Het 113 km lange front strekte zich uit van Monschau in het noorden tot Echternach in Luxemburg in het zuiden. Hoewel de geallieerden in staat waren het Duitse radioverkeer te decoderen, kwam de aanval toch nog onverwacht.

Deels was dit omdat de Duitsers vanuit eigen land aanvielen en daarom binnenlandse en militaire telefoonverbindingen gebruikten, in plaats van radioverbindingen. Voor extra veiligheid verstuurden ze ook boodschappen per ordonnans. Een tweede verklaring voor het verrassingseffect was dat de geallieerden het een volstrekt krankzinnig idee vonden om zorgvuldig achtergehouden reserves voor een massale aanval in te zetten.

GHOST FRONT

Van noord tot zuid waren de Duitse legers die werden ingezet voor het offensief de 6e *SS-Panzerarmee* onder *Generaloberst der Waffen-SS* "Sepp" Dietrich, de 5e *Panzerarmee* onder de

Boven:
Aan Duitse zijde werden er bij het offensief 82.000 manschappen gedood, verwond of gevangen genomen en zo'n 750 tanks en 600 vliegtuigen uitgeschakeld. Hoewel de geallieerde verliezen vrijwel even hoog waren, hadden zij voldoende reserves om dit weer aan te vullen. De Duitsers hadden deze mogelijkheid niet meer.

In december 1944 zette Hitler in de diepe sneeuw van de Ardennen alles op alles met zijn laatste grote gok.

energieke generaal Hasso-Eccard von Manteuffel en het 7e Leger onder generaal Erich Brandenburger. De troepenmacht bestond uit vijfentwintig divisies waarvan elf pantserdivisies. De drie legers werden aangeduid als Heeresgruppe (legergroep) B en stonden onder het opperbevel van de fanatieke veldmaarschalk Walther Model. Ter voorbereiding op het offensief had Hitler zijn hoofdkwartier verplaatst van de *Wolfsschanze* in Oost-Pruisen naar een bunkercomplex dat in 1939 in de buurt van Bad Nauheim, Hesse, was gebouwd onder leiding van Albert Speer. Tijdens de invasie van Frankrijk in 1940 vond Hitler dit complex te luxueus, maar voor het Ardennenoffensief bleek het prima geschikt. Door het slechte weer moesten de geallieerde vliegtuigen aan de grond blijven, waardoor de Duitse aanval tegen de zes Amerikaanse divisies in het gebied aanvankelijk zeer spoedig kon verlopen. Drie van deze divisies waren pas recent in Europa aangekomen, terwijl de andere drie naar dit rustige gebied, dat door de Amerikanen werd aangeduid als het 'Ghost Front', waren gestuurd om even bij te komen. Door het verrassingseffect van de aanval werden er op 19 december 9000 mannen van de 106th US Infantry Division gevangen genomen op de Schnee-Eifel. Ondanks hun superieure materieel, waaronder meer dan 100 zware Tiger II-tanks, en hun reputatie als geharde strijders, verliep de opmars van de mannen van de 6e *SS-Panzerarmee* vrij traag. Zij vielen de grootste concentratie van Amerikaanse troepen in de Ardennen aan. De mannen van de 2nd Infantry Division en de 99th Infantry Division wisten twee dagen lang stand te houden op de Elsenborn voordat ze zich moesten terugtrekken. De enige Duitse eenheid die echt succesvol was, was een *Kampfgruppe* die bestond uit eenheden van de *Leibstandarte-SS Adolf Hitler*, die maar liefst tot aan Stoumont aan de rivier de Amblève wist op te rukken. De mannen van deze formatie, onder aanvoering van de 29-jarige *Standartenführer* Joachim 'Jochen' Peiper, zouden later verantwoordelijk worden gehouden voor de dood van 71 Amerikaanse krijgsgevangenen bij Malmédy in België op 17 december.

DIRECT SUCCES

De 5e *Panzerarmee* was redelijk succesvol. Deze formatie had slechts twee pantserdivisies en bevatte een aantal slecht opgeleide *Volksgrenadier*-divisies. De planning van de 5e *Panzerarmee* werd in de war gestuurd door de taaie verdediging bij St. Vith waar de 7th Armoured Division, een 'combat command' van de 9th Armoured en

een overgebleven regiment van de 106th Division een hoefijzervormige verdedigingslinie rond de stand vormden. De stad had volgens de plannen binnen twee dagen in Duitse handen moeten zijn. General von Manteuffel wist hem echter pas op 21 december in te nemen. De Duitse 2. Panzerdivision en de *Panzerlehrdivision* wisten tot binnen 10 kilometer van de Maas bij Dinant op te rukken. Hier raakten ze op 24 en 25 december slaags met de Britse 29th Armoured Brigade, een onderdeel van het Britse XXX Corps dat naar het zuiden was verplaatst om daar verdedigingsposities in te nemen. Verder zuidwaarts was het Duitse 7. Armee, dat alleen de 5. *Fallschirmjägerdivision* als elitetroepen had, redelijk succesvol. Op 24 december waren de paratroepers meer dan 50 kilometer opgerukt en waren ze op de weg ten zuiden van Bastogne richting Arlon.

Wacht am Rhein kenmerkte zich door een aantal ongebruikelijke improvisaties. Vanwege het tekort aan artillerie werd de Fieseler FZG 76 *Kirschkern* (kersenpit), beter bekend als de V1, ingezet. Maar dit systeem met zijn hoogexplosieve lading van 1 ton werkte weinig nauwkeurig en werd daarom alleen maar gebruikt voor grote doelen zoals het belangrijke logistieke centrum in Antwerpen.

IN VIJANDELIJKE UNIFORMEN

Een unieke groep met de naam Panzerbrigade 156 werd ingezet voor *Unternehmen Greif* - Operatie Griffioen. Zij moesten de bruggen over de Maas innemen en verwarring zaaien in de achterhoede van het Amerikaanse leger. De eenheid bestond uit zo'n 2000 Engelssprekende Duitse soldaten in Amerikaanse uniformen en met Amerikaanse voertuigen. Ze stonden onder bevel van *Obersturmbannführer* Otto Skorzeny. Slechts 150 van hen konden echter overtuigend "Amerikaans" spreken. Uit deze groep werden vier teams van negen man in Jeeps onder leiding van *Hauptsturmführer* Steilau achter de vijandelijke linies gestuurd. Een groep wist de Maas op 17 december te bereiken, maar werd toen gedood door een antitankmijn. Achttien van de mannen die werden opgepakt, werden direct gefusilleerd. Hun aanwezigheid achter de Amerikaanse linies zorgde echter voor heel wat opschudding en leidde tot het gerucht dat dit een speciale eenheid was die generaal Eisenhower moest vermoorden. In de nacht van 15 december landde een versterkt bataljon van 1200 paratroepers van FJR 6, onder leiding van de veteraan *Oberst* Freiherr August von der Heydte, achter de Amerikaanse linies bij Malmédy. Zij moesten de verplaatsing van versterkingen ten zuiden van het US V Corps verhinderen.

Boven:
Opnieuw onderschatten de Duitsers de kwaliteiten van de Amerikaanse troepen. Met uitzondering van de GI's die zich hadden overgegeven op de Schnee Eifel, bleven de Amerikanen zich koppig verzetten tegen de Duitse pantserdivisies.

Hieronder:
De straf voor falen: manschappen van het speciale sabotagecommando van Obersturmbannführer Otto Skorzeny die achter de linies in Amerikaanse uniformen zijn gevangen genomen, worden voorbereid voor het vuurpeloton.

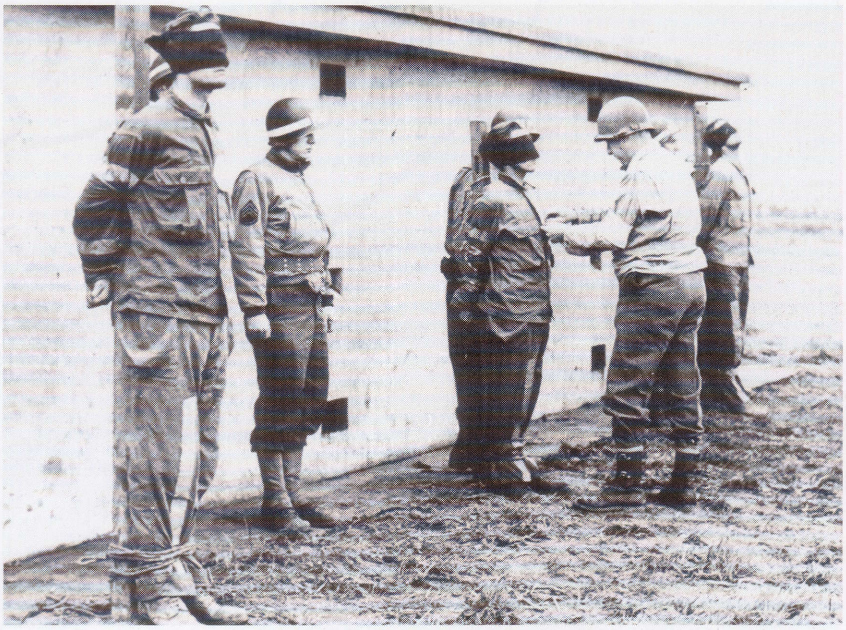

PARA-RAMP

Het bataljon werd echter door onervaren Ju 52-piloten gedropt en raakte sterk verspreid. Op de grond had Von der Heydte nog maar zo'n 200 man over. Omdat hij geen mogelijkheden had om met de Duitse grondtroepen te communiceren, vond *Von der Heydte* het raadzamer om terug door de geallieerde linies te breken en zich weer aan te sluiten bij de Duitse hoofdmacht. De meeste mannen werden gevangen genomen,

Wacht am Rhein

Links: Hitlers plan viel in slechte aarde bij zijn generaals. Om zich van hun gehoorzaamheid te verzekeren, liet hij de aanval aanvoeren door het 6. SS-Panzerarmee; dit was de eerste SS-eenheid van dit grote formaat.

IN DECEMBER 1944 waren de Duitsers tot in eigen land teruggedreven, maar Hitler wilde zich nog niet weerloos in de verdediging laten drukken. Na de mislukte aanslag op Hitler in juli van dat jaar, hadden *Reichsministers* Goebbels en Speer de productie van wapens en materieel opgeschroefd en hadden ze manschappen gevonden voor nieuwe Waffen-SS-formaties en nieuwe *Volksgrenadier*-divisies voor de Wehrmacht. Met deze manschappen en wapens liet Hitler een operatie uitvoeren met de codenaam *Wacht am Rhein,* die de Duitsers via de Ardennen dwars door België tot bij de havenstad Antwerpen moest brengen. Hiermee zouden de geallieerde troepen in Noordwest-Europa van de rest worden afgesneden. Het was een fantastisch plan, zij het met weinig oog voor de realiteit. "Als we slagen" verkondigde Hitler enthousiast "hebben we de helft van het vijandelijke front uitgeschakeld. We moeten maar eens zien wat er dan gebeurt!" De meer nuchter ingestelde strategen aan het hoofdkwartier van de Wehrmacht wilden een "kleinschalige oplossing", een tangaanval waardoor de Amerikaanse troepen werden afgesneden, maar Hitler wilde een herhaling van mei 1940.

"NUTS"

IN DE RUIGE Ardennen was Bastogne vanwege het wegenknooppunt een belangrijk doel. Op 20 december was de stad omsingeld en werd hij beschoten door de Duitse artillerie, pantertroepen en infanterie. Er ontwikkelde zich al snel een slag van epische proporties. Eisenhower weigerde zich echter uit het veld te laten slaan door de Duitse aanval. Tijdens een bespreking met Bradley, Patton en Devers zei hij: "we moeten de huidige situatie beschouwen als een kans voor ons en niet als een ramp". Hij liet de veteranen 'Screaming Eagles' van de 101st Airborne Division aanrukken om te assisteren bij de verdediging van Bastogne. Deze eenheid bereikte de stad slechts zeven uur voor de Duitsers, na een ononderbroken tocht van 200 km vanuit Rheims. Een aantal Duitse eenheden trok om het doel heen, maar door het zware terrein kwamen de tanks al snel zonder brandstof te staan. De belegering van de stad werd tenslotte gebroken door tanks van de 4th Armored Division van generaal George S. Pattons 3rd Army, die op 26 december vanuit het zuiden door de Duitse linies braken. Zij sloten zich aan bij de 'Battered Bastards of Bastogne' zoals de 101st Division zich inmiddels had genoemd.

Op 22 december leverden Duitse officieren een bericht af van General der Panzertruppe von Luttwitz, die de capitulatie van Bastogne eiste. Nadat hij het bericht ontving riep Brigadier General Mcauliffe, bevelvoerder van de 101st Division uit "Aw, nuts". Dit was zijn officiële antwoord op het verzoek tot overgave.

Omdat de Amerikanen omsingeld waren, konden ze alleen vanuit de lucht opnieuw worden bevoorraad. Maar de weersomstandigheden waren ongekend slecht en de geallieerde vliegtuigen moesten aan de grond blijven.

waaronder Von der Heydte, maar zo'n 100 man slaagde erin zich aan te sluiten bij de grondtroepen. Ze bereikten niets, maar de aanwezigheid van de paratroepers en de afleidingsmanoeuvres overtuigden de Amerikaanse inlichtingendienst er in eerste instantie van dat er daadwerkelijk een grootschalige luchtlandingsoperatie bezig was. Dit was tevens de laatste Duitse luchtlandingsoperatie van de oorlog. De Duitsers waren de campagne met zeer beperkte brandstofreserves gestart. De operatie kon alleen slagen als ze brandstofvoorraden van de vijand konden innemen. Helaas voor de Duitsers slaagde de 6. *SS Panzerarmee* er net niet in het grote brandstofdepot bij Stavelot in te nemen en ook twee andere opslagplaatsen werden door het taaie verzet uit handen van de Duitsers gehouden.

LUCHTMACHT

Op 23 december werd het weer beter en konden de geallieerde vliegtuigen op volle sterkte het luchtruim kiezen. Jachtbommenwerpers vielen de Duitse voertuigen en artillerieposities aan, terwijl middellangeafstandsbommenwerpers de drukke wegen en het spoorwegnetwerk in Duitsland bestookten. Dankzij de goede zichtbaarheid konden C47's de 101st Airborne Division in Bastogne vanuit de lucht bevoorraden. Het Duitse opperbevel besefte op Kerstavond dat Wacht am Rhein voorbij was, maar pas op 8 januari gaf ook Hitler toestemming om de troepen terug te trekken. De Duitse pantserdivisies waren tot stoppen gebracht en op 3 januari begonnen de Amerikanen met hun tegenaanvallen op de Duitse posities in de Ardennen. Binnen twaalf dagen waren de Duitsers teruggedrongen tot aan hun startpunt aan de grens.

DE LAATSTE ADEMTOCHT VAN DE LUFTWAFFE

Het was typerend voor de Duitse strategische planning in 1944/45 dat *Unternehmen Bodenplatte*, die diende als ondersteuning van *Wacht am Rhein*, pas op 1 januari 1945 plaatsvond en daardoor te laat kwam om de afloop van het offensief nog te veranderen. 'Bodenplatte' was een laatste wanhoopsactie die werd uitgevoerd door de Luftwaffe. Achthonderd jachtvliegtuigen vielen de geallieerde vliegvelden in België en Nederland aan. Deze actie kostte de geallieerden circa 500 vliegtuigen, waaronder de C47 van generaal Montgomery. Maar de geallieerden konden dergelijke verliezen zonder problemen weer aanvullen. Bovendien verloren de geallieerden hierbij vrijwel geen piloten, terwijl er aan de kant van de Luftwaffe 170 piloten werden gedood en 67 gevangen werden genomen. Door *Wacht am Rhein* werd het einde van de oorlog uiteindelijk slechts met zo'n zes weken vertraagd en werd de bulk van de Duitse pantserreserve vernietigd.

Misdaad in Malmédy

OP DE TWEEDE dag van het offensief werd een konvooi trucks van het Amerikaanse 285th Field Artillery Observation Battalion ten zuidoosten van Malmédy onderschept door een regiment van de 1. SS Panzerdivision van de Leibstandarte-SS, onder bevel van de 29-jarige SS-Standartenführer Jochen Peiper. Zijn troepen stonden al bekend als het 'vlammenwerperbataljon', nadat ze zich met hun vlammenwerpers een weg hadden gebaand door Rusland en verantwoordelijk waren geweest voor de moord op de burgerbevolking van twee dorpjes. Zodra ze de trucks in het vizier hadden, openden de Duitse tanks het vuur. De voorste wagens werden vernietigd en het konvooi kwam tot stilstand, terwijl de dodelijk nauwkeurige beschietingen vanuit de tanks doorgingen. De Amerikanen verlieten hun voertuigen en gaven zich over. Daarop openden de Duitse soldaten het vuur op de gevangenen. De overlevenden werden gedood door een pistoolschot door het hoofd. Om het karwei af te maken liepen Engelssprekende SS'ers tussen de slachtoffers door en vroegen ze of er iemand gewond was of hulp nodig had. Wie antwoord gaf, werd gedood. In totaal werden er 81 Amerikanen gedood tijdens de grootste misdaad die er tijdens de Tweede Wereldoorlog in Europa tegen Amerikaanse troepen werd begaan.

Boven:
Na de nederlaag van nazi-Duitsland werden 74 voormalige SS'ers, waaronder Jochen Peiper en SS-generaal Sepp Dietrich, naar aanleiding van de slachting berecht door een Amerikaans militair tribunaal inzake oorlogsmisdaden. In eerste instantie werd over 43 van hen het doodvonnis uitgesproken.

Insert:
Een eenheid van Kampfgruppe Peiper op een geposeerde foto. De slachting bij Malmédy werkte contraproductief. Twee overlevenden wisten te ontsnappen en de geallieerde linies te bereiken, waar hun verhaal tot heftige woede leidde. Het nieuws over de slachting maakte de geallieerde eenheden er nog veel meer op gebrand om de Duitsers te verslaan.

Links:
De gevangen genomen Amerikaanse soldaten werden een veld in gedreven. Een SS-tankcommandant gaf vervolgens een gewone SS-soldaat het bevel op de gevangenen te schieten. Daarop richtten de SS'ers met hun machinegeweren en pistolen een ongecontroleerde slachting aan onder de onbewapende, doodsbange krijgsgevangenen.

Ardennenoffensief

De Duitse bevelvoerders die leiding gaven aan het offensief waren veldmaarschalk Gerd von Runstedt, bevelhebber in het Westen, en veldmaarschalk Walther Model die het tactische commando voerde, terwijl de pantserlegers onder leiding stonden van Josef 'Sepp' Dietrich en Hasso von Manteuffel. Zij hadden hun twijfels over Hitlers plan en dachten niet dat het Duitse leger nog sterk genoeg was om Antwerpen in te nemen. Model zou gezegd hebben: "Dit plan heeft geen poot om op te staan." Ze legden Hitler een nieuw, kleinschaliger plan voor, waarbij ze slechts een beperkte aanval wilden uitvoeren om de geallieerde troepen in het gebied te verzwakken, in plaats van een grootschalig offensief om Antwerpen opnieuw in te nemen. De generaals deden hun uiterste best om Hitler op andere gedachten te brengen, maar hij weigerde.

De strijd die daarop volgde was een van de grootste veldslagen van de Tweede Wereldoorlog. Er waren meer dan een miljoen troepen bij betrokken, waaronder 600.000 Duitsers, 500.000 Amerikanen en 55.000 Britten. De Duitse troepen bestonden uit twee legers met tien korpsen (evenveel als 29 divisies), terwijl de Amerikaanse hoofdmacht in totaal drie legers met zes korpsen (evenveel als 31 divisies) omvatte.

Boven:
Het tij had zich gekeerd. Een zware Tiger II, die door zijn bemanning werd achtergelaten omdat de brandstof op was, wordt onderzocht door een Amerikaanse eenheid. Doordat de Duitsers er niet in slaagden de geallieerde depots te veroveren, was het offensief gedoemd te mislukken.

Boven:
Ondanks dat het Duitse offensief als een totale verrassing kwam, gaven de Amerikaanse troepen zich nergens zomaar gewonnen. Binnen drie dagen zorgde de taaie Amerikaanse verdediging bij St. Vith en de aankomst van versterkingen ervoor dat de Duitse ambities geen kans van slagen meer hadden en had Hitler zijn laatste troef verspeeld.

Rechts:
In de dorpen en bossen rond Bastogne vonden zeer gewelddadige man-tot-man gevechten plaats.

Links:
Bastogne was een strategische positie die zowel de Duitsers als de Amerikanen wilden bezetten. Dit leidde tot een race tussen de Amerikaanse 101st Airborne Division en de Duitsers. De Amerikanen bereikten de stad het eerst en namen hem in. De Duitsers waren echter ook snel ter plekke. Zij omsingelden en belegerden de Amerikaanse verdedigers.

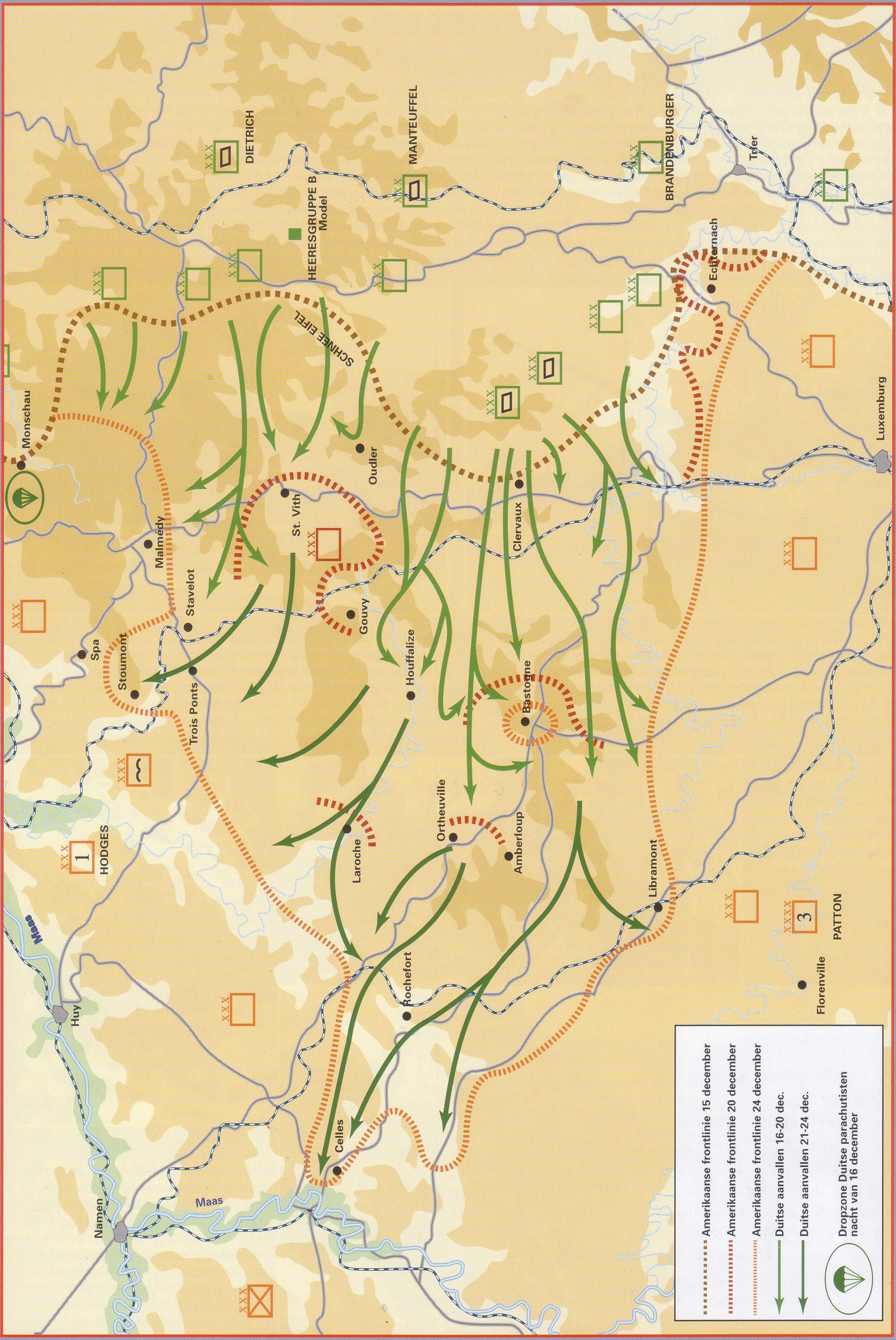
DIETRICH
MANTEUFFEL
BRANDENBURGER
HEERESGRUPPE B
Model
SCHNEE EIFEL
Trier
Echternach
Luxemburg
Monschau
Malmedy
Stavelot
Spa
Stoumont
Trois Ponts
St. Vith
Gouvy
Oudler
Clervaux
Houffalize
Bastogne
Ortheuville
Amberloup
Laroche
Rochefort
Celles
Libramont
Florenville
Huy
Namen
Maas
Maas
1
HODGES
3
PATTON
Amerikaanse frontlinie 15 december
Amerikaanse frontlinie 20 december
Amerikaanse frontlinie 24 december
Duitse aanvallen 16-20 dec.
Duitse aanvallen 21-24 dec.
Dropzone Duitse parachutisten
nacht van 16 december

Een laat model Messerschmitt Bf 110-nachtjager wordt aangevallen door een Mosquito van de RAF. De Britten en de Duitsers vochten de eerste strijd met geavanceerde technologische middelen boven Duitsland uit. Hoewel de RAF zeer succesvol was in de jacht op de Duitse jagers, wist de Luftwaffe met nog meer succes dood en verderf te zaaien onder de golven Britse zware bommenwerpers die hun vaderland platgooiden.

Nachtjagers

Elektronische strijders

Gedurende een lange periode wisten de Duitse jachtvliegtuigen de RAF 's nachts uit de lucht boven het Duitse rijk te houden.

DE EERSTE nachtjagereenheid van de Luftwaffe werd opgericht in 1939: een symbolische *Staffel* Messerschmitt Bf 109 D's. De formatie werd uitgebreid tot een *Gruppe* (IV/JG 2) in 1940 en schakelde de eerste vijand in juli uit toen een van de piloten een Whitley van de RAF onderschepte. Hij gaf toe dat het puur geluk was dat hij de bommenwerper zag. De Bf 109's waren niet van een eigen radarinstallatie voorzien en de verbinding met de vaste radarstations op de grond was slecht.
De piloten moesten het doen met een snelle blik op een vijandelijk vliegtuig dat per ongeluk werd verlicht door de zoeklichten, terwijl een bommenwerper die eenmaal 'gevangen' was door de zoeklichten, van de grond werd aangevallen door de luchtafweer. Alleen een nachtjager met lef durfde dan dichterbij te komen. *Fliegerabwehrkanone* (Flak) bleven nog geruime tijd de belangrijkste afweer van Duitsland tegen de nachtelijke bombardementen.

DAGJAGERS 'S NACHTS IN ACTIE

Eenpersoonsjagers die gebouwd waren voor operaties overdag hadden ernstige beperkingen als nachtjagers. De platte perspex panelen van de kap van de Bf 109 weerspiegelden het licht van de zoeklichten, waardoor het moeilijk was om iets te zien. Als een jachtvlieger een bommenwerper waarnam, dan vloog zijn eigen toestel waar schijnlijk zoveel sneller dat hij slechts een paar seconden had om te richten en te vuren voordat hij voorbij de bommenwerper schoot en deze weer in de donkere nacht verdween.

NACHTZERSTÖRER

Na de verovering van Denemarken was een *Staffel* van IV/JG 2 bij Aalborg gelegerd, samen met een aantal Messerschmitt Bf 110C's van 'Zerstörer'-squadrons I/ZG 76 en I/ZG 1. Wolfgang Falck, commandant van I/ZG 1, schreef een rapport over hoe succesvol de samenwerking tussen zijn Bf 110's, de zoeklichten en de grondradar was voor nachtelijke onderscheppingen. In juni werd hij benoemd tot commandant van het pas opgerichte nachtjager-squadron NJG 1 nadat *Oberst* Josef Kammhuber een staffunctie kreeg bij de Luftwaffe. RAF Bomber Command voerde de intensiteit van de nachtelijke bombardementen op en Goering verwedde er zijn hoofd op dat hij de RAF zou tegenhouden. De eerste Bf 110 nachtjagers waren helemaal niet aangepast aan hun nieuwe rol. In feite waren ze alleen maar voorzien van een laagje zwarte verf, omdat dat de beste nachtelijke camouflage zou bieden. Ze voerden een embleem dat gebaseerd was op het familiewapen van Falck en dat ontworpen was door *Oberleutnant* Victor Mölders (broer van de ace Werner). De Bf 110 had een goede klimsnelheid en kon opereren op een maximum hoogte van maar liefst 32.000 voet. De Britse bommenwerpers die over Duitsland vlo-

Links: Deze Bf 110G-4 heeft de verbeterde FuG 220 Lichtenstein SN-2B. Hoewel dit systeem zeer nauwkeurig was, had het een minimumbereik van 500 meter, waardoor men ook een kleinere FuG 212 C-1 moest gebruiken voor het korteafstandswerk.

gen, hadden meestal een hoogte van 18.000 voet. Met een topsnelheid van bijna 500 km/u kon de Bf 110 gemakkelijk de bommenwerpers inhalen die door de radarstations op de grond werden waargenomen. De Hampden, de snelste Britse bommenwerper van dat moment, had (geladen) een maximumsnelheid van slechts 400 km/uur. Het boordgeschut van de Bf 110 was krachtig genoeg om een bommenwerper neer te halen.

BF 110: WERKPAARD

De Bf 110, die werd gebouwd in diverse nachtjagerversies, bleef tot 1944 de belangrijkste Duitse nachtjager en werd tot aan het eind van de oorlog algemeen ingezet. Na verloop van tijd werden er verbeteringen aan dit toestel aangebracht zoals radar, een derde bemanningslid en zwaarder boordgeschut. De klimsnelheid en de maximumsnelheid namen hierdoor af, maar het vliegtuig presteerde op deze terreinen nog altijd een stuk beter dan de geallieerde bommenwerpers. Overdag was het echter een heel ander verhaal. De beslissing van Goering om de nachtjagers in te zetten tegen de aanvallen van de US 8th Air-Force geeft aan hoever hij zijn greep op de werkelijkheid had verloren. Op 4 februari 1943 kregen acht Bf 110's van IV/NJG 1 opdracht een formatie US B-17's aan te vallen: volgens eigen zeggen haalden ze drie bommenwerpers neer, maar alle acht de nachtjagers werden door het afweergeschut beschadigd en konden die nacht niet worden ingezet. Ondanks de protesten van diverse officieren hield Goering vol dat zijn nachtjagers ook overdag moesten vechten. De weken daarna wisten de USAAF P-47 Thunderbolts die als escorte met de B-17's meevlogen een groot aantal nachtjagersquadrons te onderscheppen en af te slachten. Ludwig Becker, die met 43 neergehaalde vijanden de bestscorende nachtjagerpiloot tot dan toe was, was een van de doden. Zijn Bf 110 maakte geen schijn van kans tegen de veel wendbaardere P-47.

EERSTE AANPASSINGEN

In 1940 werden er experimenten uitgevoerd met andere vliegtuigen. Achttien Dornier Do 215-bommenwerpers (exportmodellen van de Do 17 die besteld waren door de Zweedse luchtmacht) werden tot nachtjagers omgebouwd. Dit gebeurde op dezelfde manier als waarop de RAF een aantal Blenheims had aangepast. Negen Dornier 17Z-10's werden afgebouwd met de neus van een Ju-88C erop. Ze werden aan 5/NJG 1 verstrekt, voorzien van zwaar geschut: vier MG FF 20-mm kanonnen en vier 7,92-mm machinegeweren. Bovendien hadden ze het *Spanner-Anflage* (broekenpers) infrarood-zoeklicht, waarmee ze de uitlaatgassen van een bommenwerper konden waarnemen, en de piloot van de nachtjager via een speciaal vizier zijn tegenstander onder vuur kon nemen. Dit toestel werd in juni 1940 geïntroduceerd, maar bleek zeer onpraktisch omdat het maximumbereik slechts zo'n 200 meter was.

VLIEGTUIGEN MET RADAR

De Do 17Z-10's waren ook voorzien van *Funk Gerät* (FuG) Lichtenstein C1-radar. Het Lichtenstein-systeem werkte op een frequentie van 490MHz met een golflengte van 620 mm. Vier dubbele paren tweepolige antennes sierden de neus van het vliegtuig, hetgeen ten koste ging van de maximumsnelheid. De radar had een maximaal bereik van tussen de 3000 en 5500 meter, met een minimum van 200 meter, afhankelijk van de omstandigheden. De zoekradius was beperkt tot een boog van 24 graden. Er werden drie waarnemingsinstrumenten ingebouwd voor azimut, afstand en elevatie. Dit systeem was verre van 'gebruiksvriendelijk', maar ervaren bemanningsleden konden hun piloot naar een bommenwerper leiden, op voorwaarde dat de luchtleiding op de grond ruwweg de koers naar de juiste zone aangaf. Hoewel de prestaties gelijk waren aan die van hun prooi, waren de resultaten zo goed dat men ook nachtjagervarianten van de grotere Dornier 217 ging bouwen. De Do 217N combineerde de neus van de Do 217J-2 met het casco van de Do 217 M. De belangrijkste productieversie was de Do 217N-2 waarbij de koe-

Vliegtuigen met radar

IN 1942 HOORDEN de Britse waarnemingsstations steeds vaker dat de Duitse nachtjagerbemanningen naar een instrument genaamd 'Emil-Emil' verwezen. Men had het vermoeden dat dit een soort van boordradar was, maar de RAF had geen enkel idee van de frequentie van dit systeem. Een station in Norfolk ving iets op waarvan men vermoedde dat het door dit systeem werd uitgezonden en op 3 december werd een Wellington die was voorzien van geschikte ontvangers op de eerste elektronische snuffelmissie uit de geschiedenis gestuurd. Het toestel werd aangevallen en zwaar beschadigd door een Duitse Ju 88-nachtjager, maar slaagde erin de vitale informatie te verzenden en de kust van Kent te bereiken om een noodlanding op zee te maken. Zes maanden later liep een *Nachtjagd*-bemanning over en landden zij met hun Ju 88R op Dyce in Aberdeen. Dit toestel was voorzien van 'Emil-Emil': een FuG 212 Lichtenstein C1 interceptieradarinstallatie. Dit was de start van een felle, onzichtbare nachtelijke strijd die twee jaar duurde, waarbij de Britten tegenmaatregelen introduceerden voor elk nieuw radarsysteem van de Luftwaffe, terwijl de Duitsers koortsachtig nieuwe radarsystemen bleven ontwikkelen om de Britse tegenmaatregelen te omzeilen.

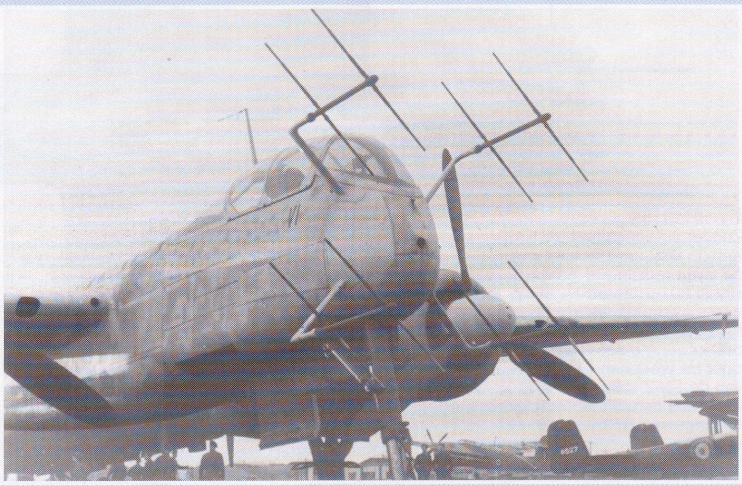

***Boven:* De haakse tweepolige antennes op deze Heinkel He 219 geven aan dat het toestel voorzien is van een Lichtenstein SN-2d radar, de laatste versie van de FuG 220 die grootschalig werd ingezet.**

***Rechts:* Een Dornier Do 217N-2 is voorzien van primitieve radarantennes, die zowel werden gebruikt voor het prototype van de Lichtensteinradar, de FuG 202, als de productieversie, de FuG 212. Onder ideale condities had dit een maximaal bereik van circa vier km met een minimum van 200 m.**

pel op de rug werd weggelaten om gewicht te besparen. In een Do 217 scoorde *Oberleutnant* Ludwig Becker (4/NJG 1) de eerste overwinning van de Luftwaffe in een luchtgevecht waarbij gebruik werd gemaakt van de combinatie van luchtleiding op de grond en boordradar. In de nacht van 16 oktober 1940 haalde hij een Wellington neer voor de Nederlandse kust.

VERDEDIGING VAN HET RIJK

Tot de zomer van 1943 werd Duitsland beveiligd door de Kammhuber-linie. Inmiddels hadden de Dorniers plaatsgemaakt voor Ju-88's en Bf-110's. Het vermogen van de Dornier was eigenlijk al te laag, waardoor het verlies van een motor bij het opstijgen of landen buitengewoon veel risico opleverde. Door de toevoeging van extra radar, radioapparatuur en geschut werd de situatie er alleen maar slechter op. Door de glazen kap werden bemanningsleden bovendien verblind als de zoeklichten te dichtbij kwamen. Een andere Duitse bommenwerper bleek beter geschikt te zijn voor de rol van nachtjager. Van de oorspronkelijke Junkers Ju-88 *Schnellbomber* waren verschillende subtypes gemaakt. De Ju-88C-2 was een lange-afstandsjager die door een *Staffel* van KG30 gebruikt werd tijdens de campagne in Noorwegen. In de neus waren een 20-mm kanon en drie 7,92-mm machinegeweren ingebouwd. In juli 1940 werd deze eenheid teruggeroepen naar Duitsland en in het nachtjageronderdeel opgenomen als 4./NJG1. Er volgde een reeks nachtjagerversies, totdat de Ju-88 de belangrijkste Duitse nachtjager was geworden. De zwaardere en grotere radarapparatuur, radio's en wapens leidden tot stabiliteitsproblemen, die in de laatste subserie van de Ju-88G werden overwonnen door gebruik te maken van de verticale en staartvlakken van de Ju-188 bommenwerper. De gebruikelijke vloeistofgekoelde Jumo 211-motoren werden vervangen door BMW 801D motorinstallaties met luchtkoeling. Ju-88 nachtjagers waagden zich tijdens de Blitz in 1940 boven Groot-Brittannië. Ervan uitgaande dat het gemakkelijker zou zijn om de Britse bommenwerpers boven hun eigen bases te onderscheppen dan in het donkere en uitgestrekte luchtruim boven Europa voerde NJG 1 in 1940 en 1941 een aantal missies boven

> **"In het aangezicht van de zware tijden die er nog zullen komen voor jullie en voor jullie land, kunnen jullie, de mannen van *NJG 4*, ervan overtuigd zijn dat jullie alles hebben gedaan wat menselijk mogelijk is om de oorlog voor Duitsland te winnen."**
>
> **Laatste order van Heinz Wolfgang Schnaufer, de bestscorende nachtjagerpiloot uit de geschiedenis, 8 mei 1945**

Kleuren
Dit toestel van 7./NJG 2 dat vanaf Gilze-Rijen vloog, werd in beslag genomen toen het in juli 1944 abusievelijk landde op de RAF-basis Woodbridge.

Prestaties
Zonder antennes had een Ju 88G dankzij de twee radiale BMW 801-motoren een maximumsnelheid van meer dan 600 km/uur, maar door de weerstand van de SN-2 antennes nam dit af tot ongeveer 570 km/uur.

Radar
De Ju 88G-1 was voorzien van de FuG 220 Lichtenstein SN-2, die werkte met de opvallende *Hirschgeweihe*-antennes.De SN-2 werkte in de 90-megacyclusband en was daardoor vrij ongevoelig voor de 'Window' die de RAF als tegenmaatregel inzette.

Bemanning
Ju-88's hadden een driekoppige bemanning bestaande uit de piloot, de navigator en de radio-radarman. Aan het eind van de oorlog werd er een extra radarman aan toegevoegd vanwege het toegenomen aantal detectie-instrumenten.

Bewapening:
Bij de Ju 88's werd de buikgondel van bommenwerperversies vervangen door buikgeschut dat bestond uit vier MG 151 20-mm machinegeweren.

Junkers Ju 88G-1

Engeland uit. Dit leidde tot de eerste duels tussen nachtjagers.

JAGER tegen JAGER

Op 18 augustus 1940 werd een Ju-88C in de buurt van Chester onderschept en boven de Noordzee neergeschoten na een lange achtervolging door een Blenheim Mk 1F met als piloot Officer Rhodes. Een Duitse indringer wist echter bijna de beroemdste piloot van RAF Bomber Command, Guy Gibson, te doden. Hij kwam op 8 april in een hinderlaag terecht toen hij zijn Beaufighter nachtjager op Wellingore wilde neerzetten. Zijn remmen weigerden en de Beaufighter schoot van de landingsbaan af. Gibsons radarman raakte gewond, maar Gibson zelf kwam er zonder kleerscheuren vanaf.

INTRUDER-VAL

De nachtjagers raakten boven Duitsland slaags met elkaar toen het offensief van Bomber Command goed op gang kwam. In de nacht van de aanval op Peenemünde voerde de nachtjager-ace Bob Braham van de RAF vier Beaufighters aan de rand van de stroom bommenwerpers aan. Natuurlijk pikten de Duitse radarmensen deze eenlingen (die een gemakkelijk doel zouden vormen) op en stuurden ze vijf Bf 110's van IV/NJG 1 erop af om ze boven de Friese eilanden uit te schakelen. Dit draaide uit op een ramp voor de Luftwaffe. Braham haalde twee van de Duitsers neer en een van zijn metgezellen schakelde een derde toestel uit. Een van de overlevende Bf 110's werd beschadigd door de Duitse luchtafweer en de andere moest de strijd vanwege motorproblemen op geven. De Havilland Mosquito was pas echt een verschrikking voor de Duitse defensie: dit 'houten wonder' kon de bommenlast van een Flying Fortress naar Berlijn vervoeren en terugvliegen - op een snelheid die tweemaal zo hoog was en tegen de helft van de kosten. Dit toestel was te snel en te wendbaar voor de standaard Duitse nachtjagers en werd ingezet als verkenner/bommenwerper en als 'intruder'. De Duitse reactie op deze toestellen was tweeledig: de Luftwaffe ging over tot het ontwerp en de bouw van een echte nachtjager en tot de ontwikkeling van onderscheppingsvliegtuigen met straalaandrijving. Het oorspronkelijke ontwerp voor de Heinkel He 219 *Uhu* - 'Oehoe' - ging uit van een tweemotorige, multifunctionele jager/jachtbommenwerper/torpedobommenwerper. Maar dit toestel werd pas aan de Luftwaffe aangeboden in de nasleep van de Slag om Engeland, nadat de *Zerstörer*-eskaders al een hoge prijs hadden betaald. Erhard Milch, die ernaar streefde het aantal operationele vliegtuigtypes terug te brengen,

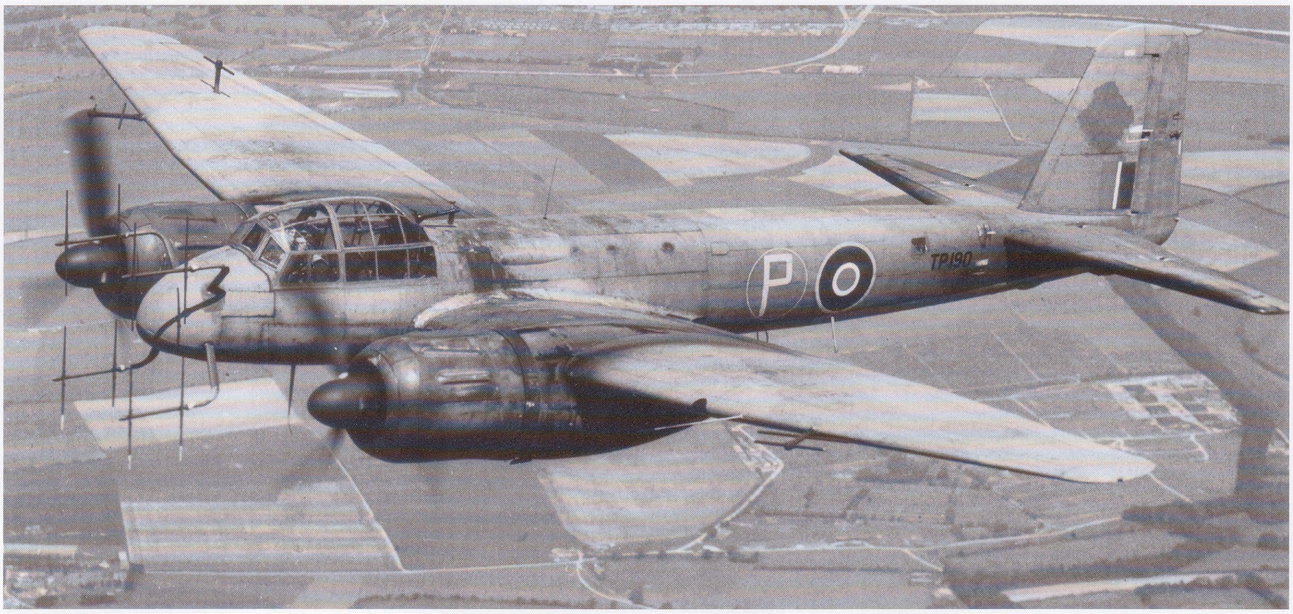

Hierboven:
Deze Junkers Ju 88G-1, waarmee* Obergefreiter *Mäckle per ongeluk in Suffolk landde, bleek een goudmijntje voor de Britse inlichtingendiensten. Dit leverde voor RAF Bomber Command het bewijs dat de nachtjagers van de Luftwaffe sensoren hadden die de signalen van de Britse Monica-waarschuwingsradarsystemen en H_2S-navigatieradarsystemen oppikten.

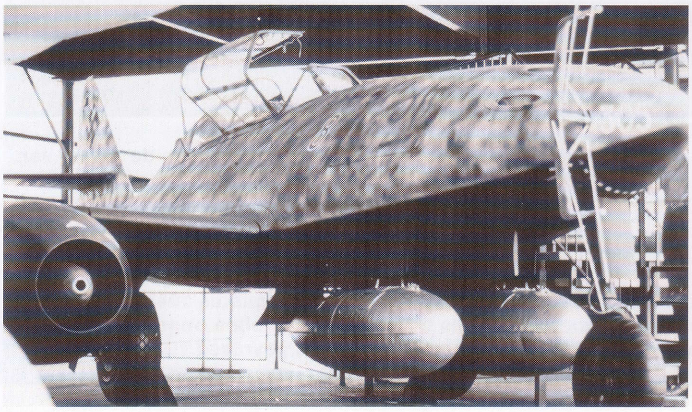

Boven:
Gelukkig voor de geallieerden werden er nog geen twaalf Me 262B-1a/u1 nachtjagerconversies van de tweepersoonsversie van het Duitse straalvliegtuig in gebruik genomen. Dit toestel was voorzien van de FuG 218* Neptun*-radar.

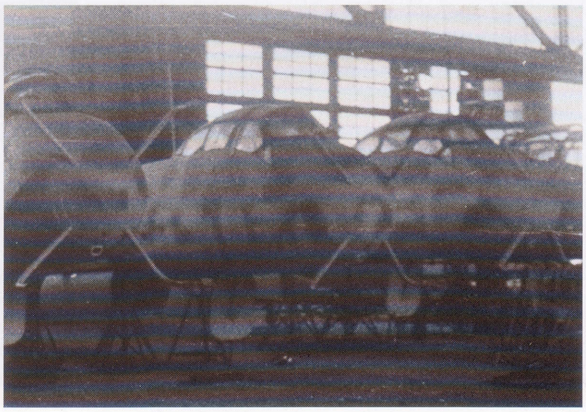

Boven:
De Junkers Ju 388J zou een geduchte nachtjager zijn geweest die op grote hoogte kon vliegen. Men wilde hem eigenlijk in januari 1945 in gebruik gaan nemen, maar de productie werd in december 1944 stopgezet.

sprak zich uit tegen de ontwikkeling van dit toestel. Generaal Kammhuber maakte echter gebruik van de speciale bevoegdheden die Hitler hem had verleend om te zorgen dat deze toestellen in gebruik werden genomen.

NACHTUILEN

Hij zag in dat dit toestel een eersteklas nachtjager zou kunnen zijn. Daarom werd het definitieve ontwerp voor deze rol geoptimaliseerd. Er volgde nog meer vertraging, deels vanwege het feit dat RAF Bomber Command de Heinkel-fabriek bij Rostock platgooide en de documentatie daarbij grotendeels verloren ging. Milch greep elk negatief bericht aan om de bouw van de He 219 tegen te werken, maar bij vergelijkende testen won dit ontwerp het van de Ju-188 en Do-217N. Major Werner Streib, *Gruppenkommandeur* van I/NJG 1, was een van de eersten die het potentieel van de He 219 inzag en hij vroeg om pre-productietoestellen voor zijn eenheid. Hij voerde de eerste operationele vlucht met dit type uit op 11-12 juni 1943 en wist tijdens één vlucht vijf Lancasters neer te halen. Zijn eenheid haalde in juni 20 Britse vliegtuigen neer, waaronder 6 van de voorheen ongrijpbare Mosquito's. De He 219 was gebouwd vanuit het oogpunt van straalaandrijving. Dit was het eerste gevechtsvliegtuig met schietstoelen voor de bemanning. Het toestel was, naast de ontdooisystemen, een automatische piloot, hulpmiddelen voor landingen zonder zicht en bepantsering, voorzien van een indrukwekkende bewapening die bestond uit vier 30-mm kanonnen en twee 20-mm kanonnen in de neus of in de romp en twee 30-mm kanonnen die omhoog vuurden. Volgens sommige Duitse piloten zouden de verliezen onder de Britse bommenwerpers dramatisch hoog zijn geweest als er voldoende He 219's waren gebouwd. De He 219 had echter een aantal grote nadelen, met name het feit dat het toestel te weinig vermogen had. Met zijn leeg gewicht van 8 ton (en 15 ton bij volle bewapening en volle brandstoftanks) had de *Uhu* een weinig indrukwekkende klimsnel-

Nachtelijke indringers

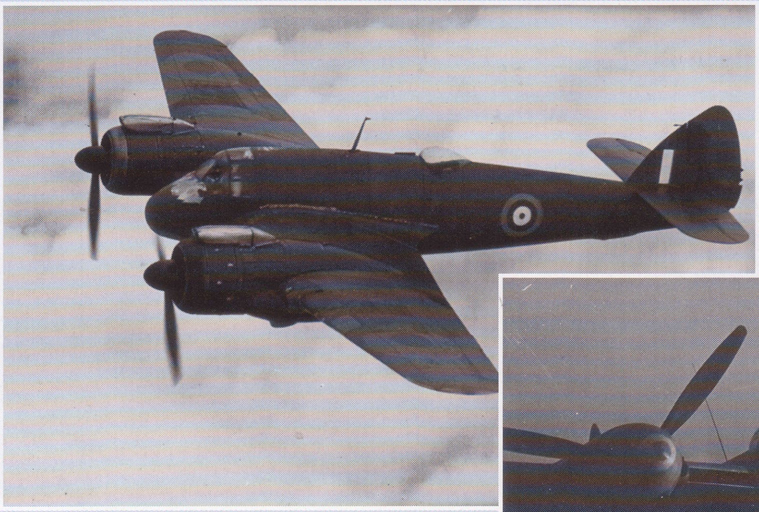

Links:
De eerste echt effectieve nachtjager van de oorlog, de Bristol Beaufighter, was een zwaarbewapende machine die in september 1940 operationeel werd. Dit toestel met zijn AI Mk IV radar was de belangrijkste reden waarom de Luftwaffe de nachtelijke Blitz opgaf.

Rechts:
Hoewel slechts een klein gedeelte van de 7781 Mosquito's als nachtjagers werden gebouwd, werd dit toestel pas in de zomer van 1942 operationeel en begon het pas het jaar daarop met zijn 'intruder'-missies boven Duitsland. De Mosquito's kostten de Luftwaffe meer dan 1500 toestellen in drie jaar.

DE LUFTWAFFE WAS NIET de enige luchtmacht met nachtjagers in de lucht boven het Duitse rijk. De 'intruders' van de RAF wisten heel wat van hun Duitse tegenhangers neer te halen. Beaufighters en Mosquito's voorzien van geavanceerde radar vlogen met de golven Britse bommenwerpers mee en patrouilleerden boven de bekende *Nachtjäger*-bases. De Duitsers waren de eersten die hun toestellen, zoals de Dornier Do 217's en de Junkers Ju 88's, lieten infiltreren tussen de terugkerende toestellen van hun vijanden. De Britten namen dit gebruik in de zomer van 1943 over en Beaufighters van het 141e squadron schoten binnen enkele maanden 23 vijandelijke nachtjagers neer.

Maar de prestaties van de Beaufighter waren niet veel beter dan die van zijn Duitse tegenhangers. Dit veranderde echter volledig met de komst van de nachtjagerversies van de de Havilland Mosquito, die in augustus 1943 actief werd. Dit toestel was als bommenwerper bijna ongrijpbaar en werd als jager door de Luftwaffe gevreesd.

heid; het verlies van een motor tijdens het opstijgen of landen was onvoorstelbaar gevaarlijk. En veel Bf 110-piloten weigerden het nieuwe type, omdat volgens hen de cockpit te veel besloeg bij landingen in koude weersomstandigheden.

'SCHRÄGE MUSIK'

Naar boven gerichte kanonnen of mitrailleurs werden onder de naam *Schräge Musik* vanaf eind 1941 door een aantal eenheden geïntroduceerd. Oberleutnant Rudolf Schonert liet twee omhoog vurende 7,92-mm machinegeweren op zijn Do 17Z-10 monteren. Door deze wapens kon een jachtvliegtuig in formatie vliegen met een doel, en kon het van onderuit aanvallen in plaats van een duel met een alerte staartschutter te riskeren.

VAN ONDERUIT

Een jaar later werden er drie Do 217J's van omhoog vurende 20-mm kanonnen voorzien en het systeem werd begin 1943 standaard voor alle toestellen van NJG 5. Dit systeem was echter niet zonder gevaren: Hauptmann Manfred Meurer, *Kommandeur* II/NJG 5, (63 overwinningen) werd gedood toen de Lancaster die hij neerhaalde bovenop zijn He-219 viel. In de laatste maanden van de oorlog introduceerden de Duitsers twee nacht jagers met straalaandrijving. De eenpersoons Arado Ar 234 bommenwerper/verkenner werd voorzien van radar en buikgeschut en omgebouwd tot de twee-persoons Arado Ar 234C-3/N nachtjager. De radarman zat in een piepklein compartiment achter de piloot. In een noodgeval had geen van beiden veel mogelijkheden om het toestel veilig te verlaten. De Ar 234 was perfect te hanteren op grote hoogte, maar de glazen neus reflecteerde de lichtbundels van de zoeklichten rond de hele cockpit, hetgeen zeer storend kon werken. Toch was de Arado dankzij zijn meer betrouwbare werking op één motor een betere nachtjager dan de Messerschmitt Me 262B-1a/U1.

262 'S NACHTS

Er waren al tweepersoonsversies van de Me 262 geproduceerd voor opleidingsdoeleinden, maar begin 1945 werden deze op de productielijnen omgebouwd tot nachtjagers. De onbetrouwbare straalmotoren bleven een risico, omdat deze tweezitter nog moeilijker op één motor te besturen was dan de dagjager. Deze nachtjagers met straalaandrijving waren wel in staat Britse Mosquito's te onderscheppen. Ze waren echter zo snel dat ze vaak hun doel voorbijschoten als ze werden ingezet tegen de tragere nachtbommenwerpers.

NAZI-MEDIA

ADOLF HITLER kende de waarde van publiciteit al voordat hij kon vertrouwen op de ondersteuning van propagandameester Josef Goebbels. Eher Verlag, de centrale uitgeverij van de NSDAP, werd in 1923 opgericht onder leiding van Max Amann, Hitlers sergeant uit de loopgraven. Nadat Hitler aan de macht kwam, werd Amann verantwoordelijk voor de supervisie van alle zaken met betrekking tot de Duitse uitgeverijen. Zo staat in het *Organisationsbuch der NSDAP* uit 1937: "Hij is verantwoordelijk voor het opzetten van een pers voor het Duitse volk, die aan hem verantwoording aflegt en die het leven en de ervaringen van de gemeenschap van het Duitse volk weerspiegelt. De *Reichsleiter* voor de pers heeft als taak waar nodig regels uit te vaardigen ter uitvoering van de eisen met betrekking tot de publicatiebeleids-regels vervat in Artikel 23 van het Partijprogramma en toe te zien op de naleving ervan." In artikel 23 van het Partijprogramma stond:

(a) alle redacteuren en medewerkers van kranten moeten "lid van de natie" zijn; (b) het is niet-Duitsers verboden financieel deel te nemen in, of invloed uit te oefenen op kranten; (c) de publicatie van bladen "die niet bevorderlijk zijn voor het nationale welzijn" is verboden; (d) tendensen in de kunst of in de literatuur "van dien aard dat ze dreigen ons leven als natie te verstoren" worden vervolgd; en (e) "instellingen die opzetten tegen de bovenstaande eisen" worden onderdrukt.

Boven:
Propagandatijdschriften vormden na het uitbreken van de oorlog een belangrijk aandeel in de uitgeverijactiviteiten van de nazi's. Het geïllustreerde blad* Signal *verscheen in een aantal Europese talen, terwijl* Die Wehrmacht *alleen bedoeld was voor lezers in het vaderland en voor de geüniformeerde diensten.

Als gevolg daarvan had Amann niet alleen de leiding over de uitgeverijactiviteiten van de partij, maar was het ook zijn taak de totale Duitse pers op één lijn te brengen met de nationaal-socialistische ideologie. Amann kreeg ruime bevoegdheden en maakte daar uitvoerig gebruik van. In 1942 had hij de leiding over meer dan 80 procent van alle Duitse krantenuitgeverijen.

Onder:
De Völkischer Beobachter was het centrale nieuwsorgaan van de NSDAP. Dit blad werd in 1920 door de partij overgenomen en zou tot het eind van het volgende decennium het belangrijkste propaganda-instrument van de nazi's vormen. Vanaf 1922 stond het onder het bestuur van Max Amanns Eher Verlag, terwijl Dietrich Eckart als eindredacteur fungeerde. Hij werd in 1923 vervangen door Alfred Rosenberg. Het blad werd na de mislukte coup in München verboden, maar in 1925 gaf Hitler het blad opnieuw uit. De oplage steeg van 4000 in 1924 tot 126.000 in 1932. Nadat de nazi's aan de macht kwamen, werd het de officiële krant van Duitsland. In 1938 werden er meer dan 600.000 exemplaren van gedrukt in Berlijn, München en Wenen, maar het aantal lezers was aanzienlijk minder.

Rechts:
Stafleden van partijorganen kregen speciale armbanden die ze op hun partijuniform droegen. Hier zien we het metalen embleem van een persfotograaf van de partij, plus de armband van een hoofdredacteur.

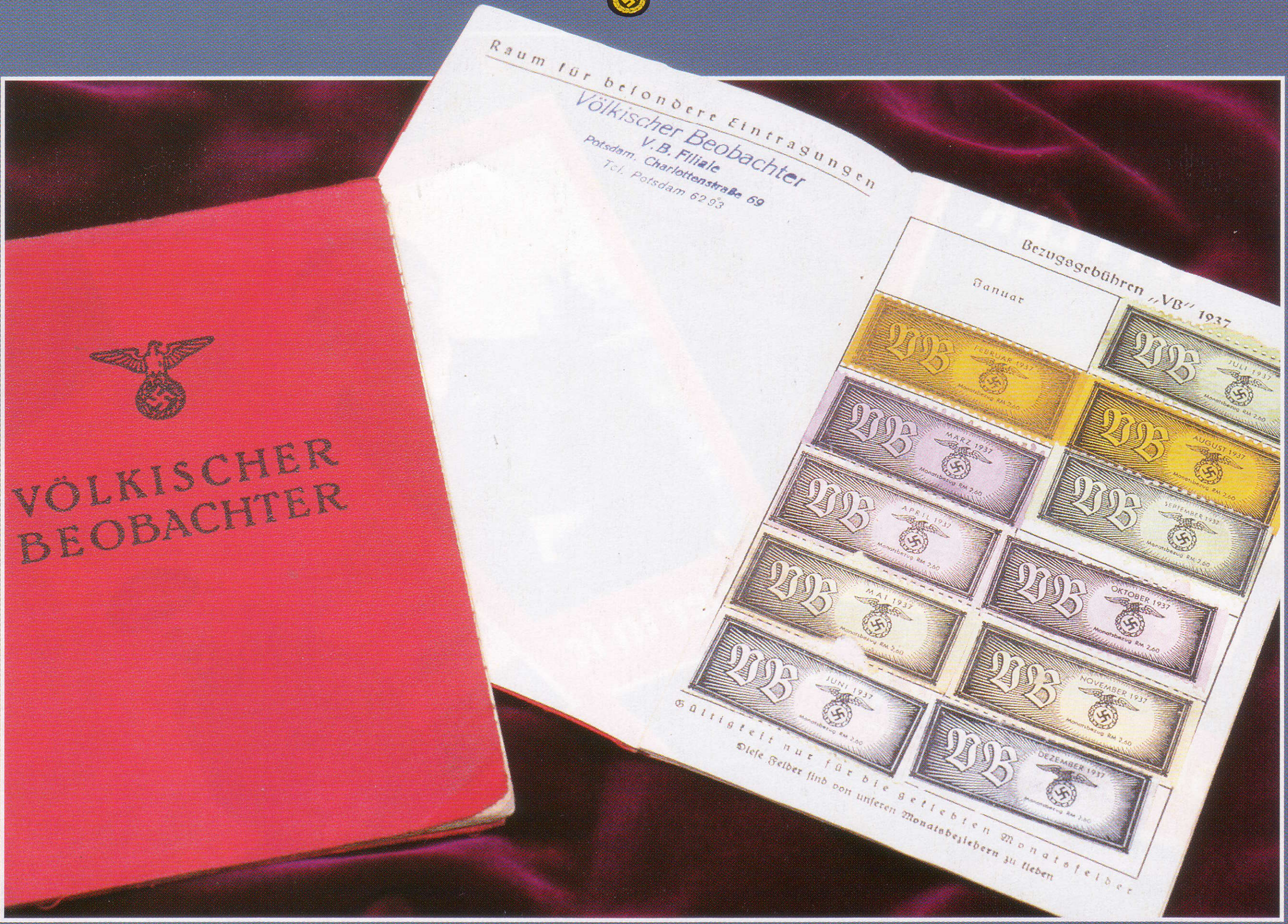

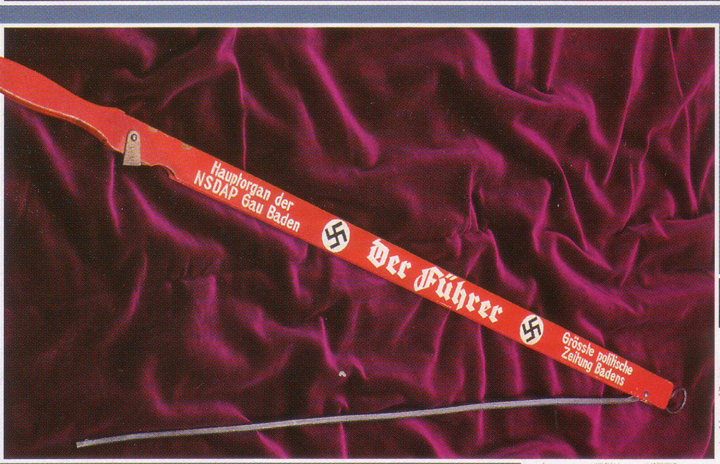

Hierboven:
Het NSDAP-lidmaatschapsboekje voor een partijlid dat voor de Völkischer Beobachter werkte, met stempels voor de betaalde bijdragen aan de partij. Het feit dat de partij de inhoud van het blad bepaalde, kwam de leesbaarheid ervan niet ten goede: de oplage daalde bij het uitbreken van de oorlog en steeg pas weer toen de bevolking behoefte kreeg aan meer informatie over het verloop van het conflict.

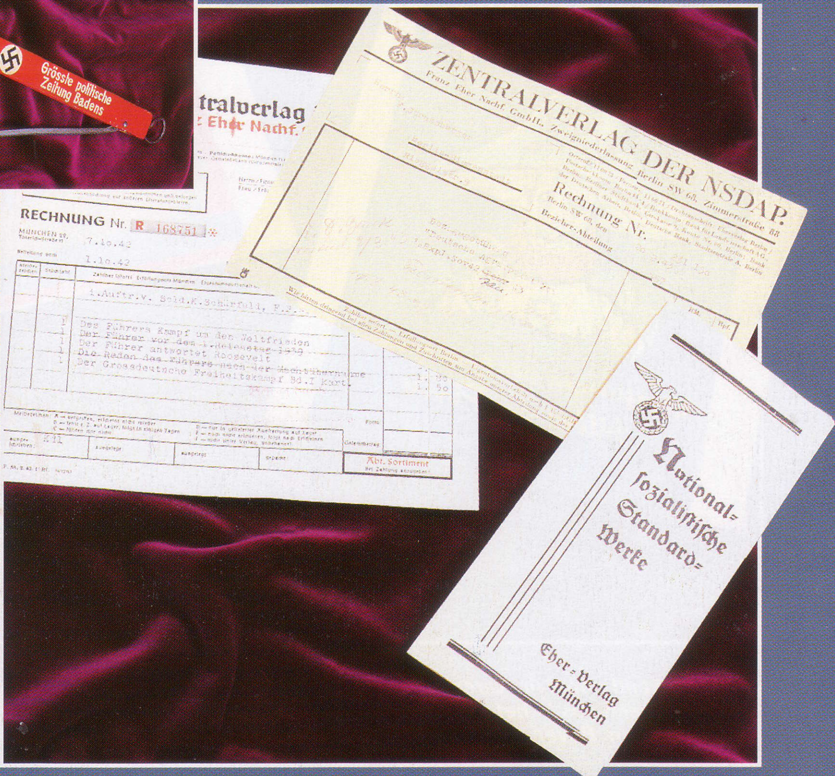

Hierboven:
Al heel lang zijn er cafés waar de bezoekers vrijelijk de kranten kunnen lezen die op tafels of in speciale houders ter beschikking worden gesteld. Ten tijde van het Derde Rijk was dit niet anders. Deze krantenhouder werd gebruikt voor exemplaren van Der Führer. Der Führer was een geïllustreerde uitgave van de NSDAP Gau in Baden, onder redactie van Gauleiter Robert Wagner.

Rechts:
Eher Verlag gaf de officiële partijpublicaties uit onder de naam Zentralverlag der NSDAP. Deze publicaties liepen uiteen van de Völkischer Beobachter tot partijbladen zoals Das Schwarze Korps voor de SS en Hitlers autobiografie en politieke pamflet, Mein Kampf. Hier zien we een tweetal facturen van de Zentralverlag, plus een publiciteitsbrochure voor Standarte GmbH, de onderneming van Eher die verantwoordelijk was voor het uitgeven van lokale kranten op Gau-niveau.

Boven:
Fotoboeken over de Führer, geïllustreerd en geschreven door zijn persoonlijke fotograaf. Heinrich Hoffmann, een oude vriend van Hitler, was de enige die hem officieel mocht fotograferen. In zijn boeken toonde hij zijn meester altijd op zijn best. De populariteit van deze werkjes droeg bij aan de enorme rijkdom die Hoffmann vergaarde.

Boven:
Ook ongekend populair waren de boeken van de Stürmerverlag van Julius Streicher. Der Giftpilz (De giftige paddestoel) en 'Vertrouw geen vos in het veld - Vertrouw geen jood op zijn eed' waren extreem antisemitische stripboekjes bedoeld voor op jonge kinderen. Boven de bladzijden stonden kopjes als: 'Hoe joodse handelaren je bedriegen' en 'Geld is de god van alle joden'.

Strasser, Gregor en Otto (1892 - 1934, 1897 - 1974)

Boven:
Gregor Strasser met een van zijn protégés, Joseph Goebbels, die later zou overlopen naar Hitlers zijde. Strasser was populair omdat hij een van de weinige nazi-leiders was die de Führer daadwerkelijk durfde uit te dagen. Dit zou zijn doodvonnis betekenen tijdens de Nacht van de Lange Messen in juni 1934. Zijn nog radicalere broer Otto wist aan de SS-beulen te ontkomen.

Gregor Strasser werd geboren in Geisenfeld, Beieren. Hij onderscheidde zich tijdens de Eerste Wereldoorlog en kreeg daarvoor het IJzeren Kruis Eerste en Tweede Klasse. Samen met zijn jongere broer Otto werd hij al snel lid van de nazi-partij. De Strassers vertegenwoordigden de socialistische vleugel van de partij, en raakten als gevolg daarvan steeds meer vervreemd van de rest van de organisatie.

Ze beschouwden Hitlers vrienden in München als een corrupte bende en waren bang dat Hitler de zijde had gekozen van het bedrijfsleven en de aristocratie. Otto werd uit de partij gezet en ging in ballingschap. Gregor Strasser, een van de weinige rivalen van Hitler voor de leiding over de nazi-partij, had steeds ruzie met de Führer. Uiteindelijk zag hij af van zijn ambities om partijleider te worden. Toen hij in 1933 terugkeerde van een vakantie, ontdekte hij dat Hitler de macht had overgenomen en Duitsland omvormde tot een dictatuur.

In Hitlers ogen bleef Gregor een bedreiging vormen, vooral toen zijn naam werd gekoppeld aan die van de SA-leider Ernst Röhm. Hij werd in juni 1934 vermoord als een van de slachtoffers van de Nacht van de Lange Messen. Otto vluchtte van Duitsland naar Zwitserland en vandaar naar Canada. Na de oorlog keerde hij terug naar Duitsland en probeerde hij terug te keren in de politiek. Hij stierf in 1974 in München.

Streicher, Julius (1885 - 1946)

Boven:
De beruchte antisemiet Julius Streicher was in de begindagen van het nationaal-socialisme zeer belangrijk voor de partij, maar zijn invloed hield geen stand.

De uitgever van het antisemitische blad *Der Stürmer*, Julius Streicher, werd op 12 februari 1885 geboren in het dorp Fleinhausen in Beieren. Na zijn opleiding als leraar werd hij luitenant in het Beierse leger. Tijdens de Eerste Wereldoorlog verdiende hij het IJzeren Kruis Eerste en Tweede Klasse. Na de oorlog ging hij weer lesgeven. In 1919 richtte hij een antisemitische politieke partij op. Nadat hij in 1928 ontslagen werd als onderwijzer, werd hij actief als propagandist voor de NSDAP. Hij was in 1923 gestart met *Der Stürmer*, een blad vol cartoons, verhalen over rituele moord, pornografie en brieven tegen de joden. In een redactioneel artikel kondigde hij zelfs de ontdekking aan dat Christus geen jood zou zijn geweest. Streichers volgelingen waren even fanatiek als hijzelf, maar heel veel anderen hadden een grondige afkeer van hem. Hij was een wrede en onvoorspelbare man en in 1939 was zijn gedrag zo extreem geworden dat Hitler hem een *Redeverbot* - spreekverbod - oplegde. Hoewel hij ten tijde van het uitbreken van de oorlog vrijwel geen invloed meer had in de nazi-partij, werd hij in Neurenberg toch schuldig bevonden aan misdaden tegen de menselijkheid. Hij werd op 16 oktober 1946 opgehangen. Zijn laatste woorden waren "Heil Hitler!"

Tannenberg Bund

De *Tannenberg Bund* was een ultrarechtse organisatie van ex-soldaten die in 1926 werd opgericht door generaal Erich von Ludendorff. De bond was genoemd naar de overwinning van veldmaarschalk Von Hindenburg op de Russen in augustus 1914, waarbij Von Ludendorff Von Hindenburgs chef-staf was. De *Bund* was tegen communisten, joden en vrijmetselaars. Von Ludendorff geloofde dat deze groepen *"die überstaatlichen Mächte"* - de machten boven de staat - waren. Ondanks de roemruchte naam en leiding groeide de bond nooit uit tot een echte politieke partij en stapten de meeste leden over op de NSDAP. Tannenberg was ook de codenaam voor de inzet van de eerste *Einsatzkommando's* in 1939. Er werden vijf eskaders met een totale sterkte van 2700 man naar Polen gestuurd, waar zij van september tot 20 november actief waren. Hitler koos deze naam ook voor zijn hoofdkwartier dat zich van 28 juni tot 6 juli 1940 ten westen van Freudenstadt in het Zwarte Woud bevond en dat hij gebruikte tijdens de invasie in Frankrijk.

Boven:
Von Ludendorff en Von Hindenburg overleggen tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hun overwinning bij Tannenberg vormde de inspiratie voor Von Ludendorffs extreem rechtse organisatie van eind jaren 20.

Tatkreis

De Tatkreis (Actiekring) was een van de vele *völkische* bewegingen tijdens de Weimarrepubliek. De leden van deze groep die in 1909 werd opgericht, beschouwden zichzelf als conservatieve revolutionairen. Ze combineerden nationalisme met racisme en vonden dat de moderne democratie had afgedaan. De groep gaf het blad *Die Tat* - De daad - uit tussen 1929 en 1933. De eindredacteur, Hans Zehrer, riep op tot een antidemocratische elite, economische *autarchie* en de vestiging van een permanente natiestaat met antikapitalistische kenmerken. *Die Tat* zag zichzelf als het "centrum van de conservatieve revolutie" en distantieerde zich daarmee van de Zuid-Duitse vulgariteit van de nazi-partij. De denkbeelden van deze beweging waren echter van grote invloed op de ontwikkeling van de NSDAP.

Nadat de nazi's in 1933 aan de macht kwamen, raakten de leden van de *Tatkreis* verdeeld. Een aantal van hen dacht dat, hoewel Hitler en de nazi's ver van ideaal waren, ze toch met hen konden samenwerken omdat ze een aantal ideeën van de kring hadden overgenomen. De meesten die zo dachten werden lid van de NSDAP. Andere leden waren echter fel tegen de nazi's gekant en moesten met hun leven betalen voor deze oppositie. Zehrer gaf het eindredacteurschap van *Die Tat* op. Hij weigerde lid te worden van de SS. Hij wist de oorlog te overleven en werkte als redacteur van Axel Springers *Die Welt* van 1953 tot aan zijn dood in 1966.

Tausendjähriges Reich

In de filosofie van de christelijke middeleeuwen werd de heerschappij van Christus die zou volgen op de 'wederopstanding van de rechtvaardigen' het Derde Rijk van de Heilige Geest genoemd. In de 20e eeuw zagen veel nazi's het Derde Rijk als de logische volgende stap na het Heilige Roomse Rijk (het Eerste Rijk) en het Tweede Rijk - het rijk dat in 1871 was gesticht door Otto von Bismarck en dat tot 1918 had geduurd. Hitler deelde deze denkbeelden niet, maar tijdens de Rijkspartijdagen in 1934 zei hij: "er zullen de komende duizend jaar geen revoluties meer plaatsvinden in Duitsland". Hij zou dit in 1940 nog eens herhalen toen hij verklaarde dat de slag om Frankrijk het lot van Europa voor de komende duizend jaar zou beslissen.

Vrijwel geen enkele Duitser geloofde echt in dit 'Duizendjarige Rijk' en het concept werd zowel binnen als buiten Duitsland belachelijk gemaakt.

Rechts:
Toen Duitsland de oorlog dreigde te gaan verliezen, werd het belachelijke idee dat het nazi-rijk duizend jaar zou blijven bestaan nog veel belachelijker, maar het was wel een krachtig propagandamiddel voor de geallieerden.

Terboven, Josef (1898 - 1945)

Josef Terboven werd op 23 mei 1898 in Essen geboren. Hij was een van de eerste leden van de NSDAP en nam deel aan de mislukte coup in München. Op 28 juni 1934 woonde Hitler het huwelijk van Terboven bij als dekmantel voor de laatste voorbereidingen voor de Nacht van de Lange Messen. Op 24 april 1940 werd Terboven benoemd als *Reichskommissar für Norwegen*. In deze functie gedroeg Terboven zich zoals Reinhard Heydrich dat later ook zou doen als Reichskommissar in Tsjecho-Slowakije. Zijn implementatie van de Endlösung begon in juni 1941, toen hij na de invasie in de USSR alle joden uit Tromso en uit andere plaatsen in het noorden naar Duitsland liet deporteren. De joden van Oslo bleven nog ongedeerd, maar moesten wel vanaf 2 februari 1942 een jodenster gaan dragen en kregen de letter 'J' in hun persoonsbewijs gestempeld. Terboven deed hard zijn best om te bewerkstelligen dat Noorwegen voldoende arbeidskrachten en grondstoffen leverde voor het Duitse Vierjarenplan. Dit betrof zelfs de export van graniet voor de beoogde heroïeke standbeelden van Hitler. Aan het eind van de oorlog pleegde hij zelfmoord.

Rechts:
Josef Terboven bekleedde een aantal hoge partijfuncties, voordat hij als wrede heerser Noorwegen ging besturen, ondersteund door het collaboreursregime van Vidkun Quisling.

Theresienstadt (Terezin)

De voormalige kazerne en het fort van Theresienstadt of Terezin in Bohemen werden gebruikt als de basis voor dit 'model-'concentratiekamp dat in november 1941 door Reinhard Heydrich werd opgezet. Het kamp werd ingericht voor ouden van dagen, oorlogsveteranen, gepensioneerde regeringsfunctionarissen en joden die met ariërs getrouwd waren en had een goede reputatie. In feite was het echter een doorgangskamp naar de vernietigingskampen in Polen. De nazi's maakten een propagandafilm over Theresienstadt met de titel *Der Führer schenkt den Juden eine Stadt* - De Führer schenkt de jood een stad. Mede door deze film werd het Deense Rode Kruis ervan overtuigd dat de joden die vanuit Denemarken gedeporteerd waren in menswaardige omstandigheden werden geherhuisvest.

Op het hoogtepunt in september 1942 telde het kamp 58.000 mensen, hoewel het gebouwd was voor slechts 7000 bewoners. In totaal werden er 85.934 mensen vanuit Theresienstadt naar vernietigingskampen gedeporteerd; 84.000 van hen werden daar omgebracht.

Boven:
Een scène uit de nazi-film over Theresienstadt, met joden die zich op een terras ontspanden. Deze propaganda overtuigde tal van neutrale waarnemers ervan dat het leven in het getto zo slecht nog niet was. In werkelijkheid was Theresienstadt niet meer dan een tussenstation op de route naar Auschwitz.

Zie ook De holocaust
Nummer 10: Theresienstadt

Thingspiel

Het Thingspiel was een van de uitwassen van de obsessie die de nazi's aan de dag legden voor zogenaamd arische mystiek. *Thingspiele* werden gehouden in speciaal gebouwde amfitheaters, zogenaamde *Thingspielplätten*. Vaak werd de *Hitlerjugend* ingeschakeld om tijdens de optredens een veldslag na te spelen. Er werd vooral veel aandacht besteed aan het heidense geloof in de vier elementen: aarde, lucht, vuur en water. Bovendien werden er nazi-martelaren geëerd in de *Thingspielplätten*. Dit soort schouwspel was de enige theatrale kunstvorm die de nazi's bijdroegen aan de Duitse cultuur. De eerste *Thingspielplätte* werd op 5 juni 1934 geopend in Brandenbergen bei Halle; een jaar later waren er al tien geopend. De spelen spraken het Duitse volk niet echt aan; zij hielden meer van lachfilms en operette. Goebbels, die een voorspreker was geweest voor het *Thingspiel*, realiseerde zich dat ze geen succes waren en distantieerde zich vanaf 1935 steeds meer van het concept. De *Thingspielplätten* werden omgedoopt tot *Freilichtbühnen* - "openluchttheaters." In 1937 werd de *Thingspiel*-beweging stopgezet.

Thorak, Josef (1889 - 1952)

De in Salzburg geboren Thorak ontleende zijn inspiratie in eerste instantie aan Auguste Rodin. Na 1920 produceerde hij neoklassieke bustes en standbeelden en in 1928 won hij de Staatsprijs van de Pruisische Academie der Kunsten. Met zijn enorme bronzen en marmeren naakten van krachtig gebouwde mannen en klassieke vrouwen, was hij na Arno Brekker de populairste beeldhouwer in het nazi-tijdperk. Hitler onderscheidde Thorak met een prijs omdat zijn beelden de verpersoonlijking waren van 'gezonde Germaanse erotiek' en liet een grote studio voor hem bouwen. Hier maakte Thorak de 16-meter hoge heroïsche figuren die onderdeel uitmaakten van de Autobahn en het rijkssportveld. Na de oorlog werd Thorak van alle blaam gezuiverd door een rechtbank in München en toog hij weer aan het werk. Hij stierf op 26 februari 1952 in Hartmannsberg in Beieren.

Zie ook In het Rijk
Nummer 6: Kunst onder de nazi's

Boven:
Thorak hield van grote standbeelden. Zijn werk voldeed aan de nationaal-socialistische ideeën over 'goede' kunst: het moest heroïsch zijn en voor zich spreken. Zijn onderwerpen waren meestal 'arische' supermensen. Omdat hij onder de indruk was van de kunstenaar, gaf Hitler Thorak een studio in München.

Thule Gesellschaft

Het *Thule Gesellschaft* dat in München in 1918 werd opgericht door Rudolf von Sebattendorff was een *völkische* vereniging die zich voordeed als een groep die debatteerde over de studie van oud-Germaanse literatuur. De leden van deze vereniging, die zich bezighield met extreem nationalisme, rassenmystiek, antisemitisme en het occulte, probeerden te penetreren in de Beierse regering en maatschappij. Het *Thule Gesellschaft* was voortgekomen uit de in Berlijn gebaseerde *Germanenorder* die afdelingen had in tal van Duitse steden. De afdeling in München heette *Thule* naar het legendarische moederland van het oude Germaanse ras. De groep had 1500 leden in Beieren, waaronder Dietrich Eckart, Rudolf Hess en Alfred Rosenberg. De vereniging maakte gebruik van mystieke symbolen, zoals de swastika oftewel het *Hakenkreuz*. In een poging om de boodschap ook onder de arbeidersklasse te verspreiden, steunde de vereniging de *Deutsche Arbeiterpartei* van Anton Drexler, die uiteindelijk zou uitgroeien tot de NSDAP. Veel leden van het *Thule Gesellschaft* werden lid van de NSDAP en drukten hun stempel op de doctrines en filosofieën ervan.

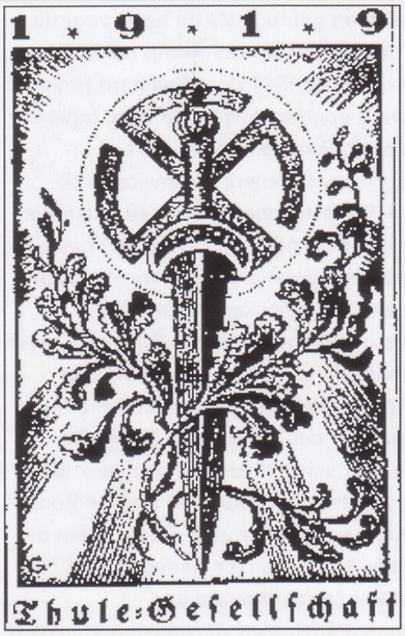

Rechts:
Het logo van het Thule Gesellschaft bevatte een hakenkruis in de vorm van een zonnewiel. Het Thule Gesellschaft was van groot belang voor de opkomst van de nazipartij.

Thyssen, Fritz (1873 - 1951)

Fritz Thyssen werd geboren in Styrum bei Mülheim an der Ruhr. Na de dood van zijn vader August nam hij het familiebedrijf over. Hij was verontwaardigd over de Franse bezetting van het Ruhrgebied in 1923 en gaf financiële steun aan anti-Franse patriotten zoals Leo Schlageter. Thyssen werd gearresteerd en voor de Franse rechter geleid. Hij had weinig op met de Weimarrepubliek en steunde Hitler en de nazi's actief met geld en met zijn industriële contacten. In 1928 richtte Thyssen het machtige staalkartel *Vereinigte Stahlwerke* op. In 1931 werd hij lid van de nazi-partij. In 1935 begon hij echter aan de goede bedoelingen van de partij te twijfelen en in 1938 trad hij af uit de Pruisische *Staatsrat* als protest tegen de manier waarop de regering de joden behandelde. Hij noemde Dr. Robert Ley, hoofd van het *Deutsche Arbeitsfront*, een "stotterende dronkelap." In 1939 protesteerde hij in een toespraak voor de Rijksdag tegen de dreigende oorlog en op 28 december 1939 verhuisde hij naar Zwitserland. Hij stuurde een lange brief naar Hitler waarin hij uitlegde dat hij ontevreden was geraakt over de nazi-staat en waarin hij de redenen gaf waarom hij het land had verlaten. Als reactie daarop verklaarden de nazi's hem tot persona non grata en namen ze zijn bezittingen in beslag. Hij werd later in Frankrijk gearresteerd en zat tot 1945 in het concentratiekamp. Na de oorlog verhuisde hij naar Zuid-Amerika waar hij op 8 febr. 1951 in Buenos Aires stierf.